

جزوه

آموزشی پدافند غیرعامل

برگرفته از:

- کتاب مبانی و اصول و شیوه پدافند غیرعامل (کمیته پدافند غیرعامل وزارت آموزش و پرورش، کارگروه پژوهش و تحقیق)
- دانستنی های پدافند غیرعامل، حمید اسکندری

مطالب مورد مطالعه

۱. اصول و مبانی پدافند غیرعامل
۲. استتار، اختفا و فریب
۳. استحکامات و سازه های امن
۴. بحران سیاسی
۵. مطالعات راهبردی در تعیین وضعیت محیط دفاعی - امنیتی
۶. مکان یابی و آمایش سرزمین
۷. جنگ اطلاعات و پدافند غیرعامل
۸. میدان نبرد سایبر
۹. تهدید شناسی و کاربرد آن در طرح ریزی پدافند غیرعامل
۱۰. ماهیت جنگ
۱۱. تسلیحات غیرکشنده

کلام بزرگان

پدافند غیر عامل در کلام امیر المومنین (ع)

هرگاه به دشمن رسیدید ، یا او به شما رسید ، لشکرگاه خویش را بر فراز بلندی ها ، یا دامنه کوه ها ، یا بین رود خانه ها قرار دهید. تا پناهگاه شما و مانع هجوم دشمن باشد ، جنگ را از یک سو یا دو سو آغاز کنید ؛ و در بالای قلّه ها و فراز تپّه ها ، دیده بان بگمارید ، مبدا دشمن از جایی که می ترسید یا از سویی که بیم ندارید ، ناگهان بر شما یورش آورد ! و بدانید که پیشاهنگان سپاه دیدبان لشکریانند ، و دیدبانان طلایه داران سپاهند .

از پراکندگی بپرهیزید ، هر جا فرود می آید ، با هم فرود بیایید و هر گاه کوچ می کنید همه با هم کوچ کنید ؛ و چون تاریکی شب شما را پوشاند ، نیزه داران پیرامون لشکر بگمارید ، و نخوابید مگر اندک ، چونان آب در دهان چرخاندن و بیرون ریختن.

نهج البلاغه نامه شماره ۱۱

پدافند غیر عامل در بیانات حضرت امام (ره)

در هر شرایطی باید بنیه دفاعی کشور در بهترین وضعیت باشد ، مردم در طول سالهای جنگ و مبارزه ابعاد کینه و قساوت و عداوت دشمنان خدا و خود را لمس کرده اند ، باید خطر تهاجم جهانخواران به شیوه ها و شکلهای مختلف را جدی بگیرید . به همه ملت بزرگوار ایران و مسئولین عرض می کنم چه در جنگ و چه در صلح بزرگترین ساده اندیشی این است که تصوی کنیم جهانخواران خصوصا آمریکا و شوروی از ما و اسلام عزیز دست برداشته اند . لحظه ای نباید از کید دشمنان غافل بمانیم .

پدافند غیر عامل در بیانات مقام معظم رهبری (حفظه ا..)

پدافند غیر عامل مانند شعله ای بلند شود .. اگر محافظت نظامی (پدافند غیر عامل) نباشد ، تمامی دستاوردهای فرهنگی ، اقتصادی ، علمی و سیاسی در یک نصف روز هدر می رود . دفاع جزئی از هویت یک ملت زنده است . هرملتی که به فکر دفاع از خود نباشد و خود را آماده نکند در واقع زنده نیست ، هرملتی که اهمیت دفاع را درک نکند به یک معنا زنده نیست . این موضوع را قبلا هم ابلاغ کرده ایم و الان هم تاکید می کنم که باید تدابیر کارساز در باب پدافند غیر عامل را عملی کنید .

۱- اصول و مبانی پدافند غیرعامل

از فراگیر انتظار می رود، پس از مطالعه ی این فصل بتواند:

- اهداف و اهمیت پدافند غیرعامل را تعیین کند.
- مفهوم ویژگی های امنیت ملی را بررسی کند.
- ارتباط طبیعت و پدافند غیرعامل را توضیح دهد.
- تاریخچه ی پدافند غیرعامل را توضیح دهد.
- اصول دفاع غیرعامل را تحلیل و ارزیابی نماید.
- سامان دهی پدافند غیرعامل حوزه ی محل خدمت خود را نقد و ارزیابی کند.

مفهوم پدافند غیرعامل (Defense Air Passive):

به مجموعه اقداماتی اطلاق می گردد که مستلزم به کارگیری جنگ افزار و تسلیحات نبوده و با اجرای آن می توان از وارد شدن خسارت مالی به تجهیزات و تأسیسات حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیر نظامی و تلفات انسانی جلوگیری نموده و یا میزان خسارات و تلفات ناشی از حملات و بمباران هایی هوایی موشکی دشمن را به حداقل ممکن کاهش داد. مجمع تشخیص مصلحت نظام در راستای تدوین سیاست های کلی پدافند غیرعامل کشور، پدافند غیرعامل را به این گونه تعریف نموده است: مجموعه اقدام های غیر مسلحانه ای که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب پذیری، تداوم فعالیت های ضروری، ارتقای پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدها و اقدامات نظامی دشمن می شود.

اهمیت دفاع غیرعامل:

تجارب و شواهد ثبت شده در جنگ های اعصار گذشته تاریخ بشری و قرن حاضر، نمونه های مدلل و انکارناپذیری است که اهمیت پدیده دفاع غیرعامل را آشکار و ثابت می کند. و موارد مشروحه زیر نمونه های بارز این اهمیت می باشند.

۱. موجب زنده ماندن و حفظ بقای نیروی انسانی می گردد که با ارزشترین سرمایه و موجودیت ملی کشور می باشد.

۲. موجب صرفه جویی کلان اقتصادی و ارزی در حفظ تجهیزات و تسهیلات بسیار گران قیمت نظامی می گردد.

۳. مراکز حیاتی و حساس اقتصادی، سیاسی، نظامی، ارتباطی و مراکز عمده علمی و فرهنگی و ... را در برابر حملات و بمباران های هوایی دشمن حفظ و ادامه فعالیت در شرایط بحران و جنگ را ممکن می کند.

۴. موجب تحمیل هزینه قابل توجه به دشمن می گردد.

۵. سبب به وجود آمدن تأثیرات روحی و روانی مثبت در شهروندان و رزمندگان می گردد.

۶. موجب حفظ نیروها برای ضربه زدن در زمان و مکان مناسب و گرفتن آزادی و ابتکار عمل از دشمن می گردد.

۷. اجتناب ناپذیر بودن بروز جنگ های آینده و لزوم آمادگی دفاعی.

۸. نیل به دفاع غیرعامل در مقایسه با دفاع عامل، ساده تر و سهل الوصول تر و با سیاست خودکفایی و عدم وابستگی و استقلال کشور موافق تر است.

اهداف دفاع غیرعامل :

۱. کاهش قابلیت و توانایی سامانه های شناسایی، هدف یابی و دقت هدف گیری تسحیلات آفندی دشمن.
۲. تقلیل آسیب پذیری و کاهش خسارات و صدمات تأسیسات، تجهیزات و نیروی انسانی مراکز حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیر نظامی کشور در برابر تهدیدات و حملات دشمن.
۳. حفظ سرمایه های کلان ملی کشور.
۴. حفظ توان خودی جهت ادامه فعالیت ها و تداوم عملیات تولید و خدمات رسانی.
۵. سلب آزادی و ابتکار عمل از دشمن و ایجاد شرایط سخت و دشوار برای وی در صحنه عملیات.
۶. صرفه جویی در هزینه های تسلیحاتی و نیروی انسانی.
۷. افزایش آستانه مقاومت مردمی و قوای خودی در برابر تهاجمات دشمن.
۸. تحمیل هزینه بیشتر به دشمن از طریق وادار نمودن وی به تلف نمودن منابع محدود خود بر روی اهداف کاذب و فریبنده و سلب اصل صرفه جویی قوا از وی.
۹. بالا بردن دفاعی کشور.
۱۰. توزیع ثروت، جمعیت و سرمایه های ملی در کل فضای سرزمینی کشور از طریق اعمال سیاست تمرکز زدایی، آمایش سرزمین و پراکندگی زیرساختهای کلیدی و مراکز حیاتی، حساس و مهم تولیدی محصولات کلیدی (نیروگاهی، پالایشگاهی، صنعتی، نظامی، غذایی، آب رسانی و ...)

۱۱. ایجاد آمادگی های لازم مقابله با دشمن در شرایط تهدیدات نامتقارن

۱۲. حفظ تمامیت ارضی، امنیت ملی و استقلال کشور.

امنیت ملی و دفاع غیرعامل:

از هنگامی که انسان ها بر آن شدند تا از دل کوهها و جنگل ها بیرون آیند و در کنار هم بصورت دسته جمعی زندگی کنند، نیاز به امنیت را بیشتر احساس کردند؛ با نگاهی به تاریخ بشر، از آغاز تا کنون به نظر می رسد که این احساس و تقاضا برای امنیت همیشه مطرح بوده و بشر به انحاء مختلف سعی در تحصیل آن داشته است.

امنیت یک موضوع اجتماعی است و از عوارض زندگی جمعی محسوب می گردد، به عبارت دیگر امنیت غالباً در ارتباط با پدیده ها و افراد دیگر معنا پیدا می کند.

در سطح ملی، امنیت مفهومی فراتر از بقا و صیانت ذات کشور دارد، ممکن است در یک زمان تمامیت ارضی، استقلال و حاکمیت یک کشور محفوظ باشد لکن وجود تهدیدات جدی زندگی اجتماعی و سیاسی آن کشور را دست خوش آشوب و هراس و سردرگمی نماید، عدم احساس آرامشی که از این طریق به وجود می آید، مهم ترین مانع در مسیر حرکت کشور به سمت اهداف از پیش تعیین شده است.

برای مفهوم امنیت ملی تعریف گوناگونی ارائه شده است، هر چند هیچ یک از آنها به طور کامل مورد توافق نیست ولی در هر یک از آنها نکات روشنگری وجود دارد.

در فرهنگ روابط بین الملل آمده ((امنیت ملی حالتی است که ملتی فارغ از تهدید از دست دادن تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی و یا خاک خود به سر می برد))

در دایرهٔ المعارف علوم اجتماعی این واژه چنین تعریف شده است ((توان یک ملت برای حفظ ارزش های داخلی از تهدیدات خارجی)).

در تعریف سازمان ملل، امنیت ملی این گونه تعریف شده است((این که کشورها هیچ گونه احساس خطر حمله نظامی، فشار سیاسی یا اقتصادی نکنند و بتوانند آزادانه گسترش و توسعه ی خویش را تعقیب کنند)).

در فرهنگ علوم سیاسی، امنیت ملی عبارت از احساس آزادی کشور در تعقیب هدف های اساسی و فقدان ترس و خطر جدی از خارج نسبت به منافع سیاسی و حیاتی کشور می باشد.

والتر لایپمن، محقق آمریکایی در تعریف امنیت ملی می گوید: ((یک ملت وقتی دارای امنیت ملی است که در صورت اجتناب از جنگ بتواند ارزش های اساسی خود را حفظ کند و در صورت اقدام به جنگ بتواند آن را به پیش ببرد)).

ویژگی های امنیت ملی:

الف) نسبی بودن امنیت: در جهان امروز دست یابی به امنیت مطلق ناممکن است زیرا قدرت که مبنای تحصیل امنیت است، متغیر، متفاوت و نسبی است.

ب) ذهنی بودن امنیت: اصولاً احساس امنیت یا عدم امنیت، یک برداشت و امر ذهنی است که ریشه در معتقدات و باورهای فرهنگی، مذهبی و ملی مردم و رهبران یک کشور دارد، براینکه این باورها و اعتقادات باعث می شود که یک ملت یا رهبران آن، کشوری را دشمن و کشور دیگر را دوست تلقی کنند.

ج) تجزیه ناپذیر بودن امنیت: امنیت با حاکمیت و استقلال یک کشور رابطه ی مستقیم دارد. یعنی اگر در شهر یا استانی از یک کشور جنگ داخلی یا نا امنی پیدا شود، نمی توان ادعا کرد چون دیگر شهرها آرام می باشند، امنیت به هم نخورده است.

مؤلفه های امنیت ملی:

تمامی کشورها در سیاست داخلی و خارجی شان و نیز افراد، گروه ها و احزاب موجود در کشورها بدون توجه به سلايق، اختلافات فردی، گروهی، طبقاتی، سیاسی و اجتماعی در خصوص چهار مؤلفه ی ذیل اتفاق نظر دارند:

الف) حفظ جان مردم

ب) حفظ تمامیت ارضی کشور

ج) حفظ سیستم اقتصادی و سیاسی

د) حفظ استقلال و حاکمیت کشور

اقدامات دفاع غیرعامل در حوزه ی امنیت ملی:

اقدامات دفاع غیرعامل در سطوح نظامی و غیر نظامی، نقش مؤثر و اجتناب ناپذیری در هر

یک از مؤلفه های امنیت ملی به شرح جدول ۱ ایفا میکند

طبیعت و دفاع غیرعامل:

با نگرشی تحقیقی و دقیق به جهان شگفت انگیز طبیعت می توان گفت که انسان دانش و هنر

دفاع غیرعامل را از مخلوقات جهان هستی به خصوص جانداران دیگر آموخته و بدون شک

این مخلوقات بوده اند که به اجداد ما راه ساختن ابزار دفاعی از قبیل سپر، زره، پناه بردن به غارها و ساختن دژها و استحکامات سنگری، استتار و اختفا و سایر موارد را آموخته اند.

انسان چون نیرومندی فک، دندانها، چنگال ها و وسایل هجومی و دفاعی جانوران و استحکام پوست آنها را می دید در صدد برآمد تا وسایلی بسازد که کار اندام های حیوانات از آن ساخته باشد و شاید برای این که به این مرحله از فهم و آگاهی برسد هزاران سال در حالت بی توجهی نسبت به آینده و ترس از آن می زیست.

ویل دورانت می گوید: ((سگی که استخوان نیم خورده ی خود را در زیر خاک پنهان می کند، سنجابی که فندق را برای روز دیگر خود نگاه می دارد، زنبوری که عسل را در کندوی خود ذخیره می کند و مورچه ای که از ترس روز بارانی و برفی توشه ی خود را پنهان می سازد، همه ی اینها نخستین «کارگران تمدن» بوده اند.))

وسایل دفاعی غیرعامل نزد حیوانات به نحوی است که از پنج وسیله ی شناخته شده دفاعی که خداوند حکیم در اختیار جانوران قرار داده چهار وسیله ی آن، وسایل دفاعی «غیرعامل» و تنها یک وسیله ی آن «عامل» می باشد.

پنج وسیله فوق الذکر عبارتند از:

۱. پنهان سازی و استتار (Camouflage and Hiding)

۲. خود را مرده جلوه دادن (Dead Playing)

۳. پوشش حفاظتی (Armour in Built)

۴. تحرک و فرار (Escaping)

۵. جنگ و مبارزه (Fighting)

الهام از طبیعت و تقلید مستقیم از آفریده های خداوند و نمونه های دفاع غیرعامل نزد حیوانات نیاز به شرح بیشتری دارد که به ذکر آن می پردازیم.

الهام از طبیعت

۱. با نگرشی تحقیقی و دقیق به جهان شگفت انگیز طبیعت میتوان گفت که انسان دانش و هنر دفاع غیرعامل را از حیوانات آموخته است و خداوند حکیم، طبیعت را به عنوان مدرسه ای بی بدیل برای یادگیری این بشر قرار داده است و بدون شک این موجودات بوده اند که اجداد ما راه ساختن ابزار دفاعی از قبیل: سپر، زره، پناه بردن به غارها و ساختن دژها و استحکامات سنگری، استتار، اختفا، و فریب و سایر موارد را آموخته اند. قابل توجه اینکه از پنج وسیله ی شناخته شده ی دفاعی که خدامند حکیم در اختیار جانوران قرار داده است چهار وسیله ی آن دفاعی. غیرعامل (پنهان سازی و استتار) فریب، زنگ اخطار کننده، پوشش حفاظتی، تحرک و جا به جایی بوده و تنها جنگ و مبارزه ی رو در رو با حیوان مهاجم، وسیله ی عامل می باشد.

۲. خداوند حکیم علاوه بر این که استعداد ساختن را در نهاد آدمی قرار داده انواع جانداران را در طبیعت آفریده تا بشر آنها را نمونه قرار دهد و با الهام از آنها آن چه را نیاز دارد بسازد. چنان چه از همان آغاز آفرینش آدم، خداوند زاغی را ستاد تا روش حفاری و کاوش در زمین و استتار و تدفین مرده را به قاییل بیاموزد.

(فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِثُ سَوَاءَ أَخِيهِ) (مائده- ۳۱)

« خداوند زاغی را فرستاد که زمین را [با منقار و پاهایش] حفر کند تا به قابیل نشان دهد که چگونه جسد برادرش را [در زیر خاک] پنهان سازد.»

نمونه های دفاعی غیرعامل نزد حیوانات

الف- پنهان سازی و استتار

تعداد جانورانی که از این نعمت رایگان الهی برخوردارند و به مدد آن زندگی خود را ادامه می دهند در جهان طبیعت زیاد می باشند.

۱. گونه ای از سوسمارها به نام (Lizard) فقط در عرض چند ثانیه توانایی تغییر رنگ پوستشان را به رنگ های مختلف خاکستری و قهوه ای و یا خاکی دارند.

۲. بعضی از جانوران جهت پنهان سازی و مخفی نمودن، در روز فعالیت نداشته و در شب جهت یافتن غذا به فعالیت می پردازند.

۳. بوتیمار به بهترین وجه ممکن با محیط طبیعت اطراف خود همشکل و هم رنگ می باشد. این پرنده که بدنی قلمی و گردنی بلند و دراز دارد در مرداب ها و نیزارها زندگی می کند و از دور همانند ساقه نی به نظر می رسد.

۴. خرس قطبی و گونه های مختلف جانورانی که در قطب زندگی می کنند دارای پوستی سفید رنگ بوده که مناسب ترین رنگ استتار برای این مناطق برفی می باشد.

۵. پلنگ، یوزپلنگ و تمساح، نیز از رنگ استتار در جهت پیدا کردن شکار استفاده نموده، با مخفی ماندن از چشم شکار، و طعمه خود، در مناسب ترین زمان و مکان، اقدام به حمله ناگهانی و غافل گیرانه به شکار خود می نمایند.

۶. آفتاب پرست، حیوانی است که به تغییر رنگ دادن پوست خود معروف است، به طوری که می تواند آن را از رنگ سبز روشن به خاکستری تیره با نقطه های زرد رنگ و یا هر رنگ مورد نیاز دیگری تبدیل می نماید.

ب- حيله و فریب

یکی دیگر از وسایل دفاع غیرعامل در نزد حیوانات، استفاده از حيله و فریب است که به صورت و روش های متفاوتی مورد استفاده قرار می گیرد و موجب زنده ماندن و بقای آنها در مواقع بروز خطر می شود.

۱. بعضی از حیوانات از روش مرده وانمود کردن (dead playing) استفاده می کنند و بعضی از جانوران نیز با لنگ کردن کاذب و لحظه ای و ضعیف جلوه دادن خود جهت تطمیع، فریب و جلب توجه دشمن به خود، به تأمین امنیت و ایجاد فرصت فرار از مهلکه برای بچه های خود اقدام می نمایند. این روش در روباه و گونه های زیادی از پرندگان دیده می شود.

۲. عنکبوت از جمله حیواناتی است که برای به دام انداختن شکار خود، تار می تند و خودش در قسمتی امن و خارج از این دام، به استراحت و نظاره کمین می نشیند.

حشرات پس از نشستن بر روی این تار و دام مهلک پس از تلاشی چند، گرفتار شده و طعمه ی حیوان می گردند.

۳. روباه وقتی که طعمه ای به چنگش نیاید برای یافتن غذا، خود را همانند مرده ای بر روی زمین انداخته و شکمش باد می کند، در این هنگام پرنده ای که بر آن می گذرد گمان می برد

که مرده است پس به طمع آن که آن را بدرد و از گوشت او بخورد بر جثه آن می نشیند، آن گاه روباه در یک فرصت غافل گیرانه می جهد و آن را شکار می کند.

۴. شقایق دریایی به گونه ای است که تارهای قرار گرفته در قسمت بالای بدنش او را به طرز بسیار شگفت انگیزی شبیه گیاه دریایی می کند، به طوری که جانوران ریز دریایی مورد علاقه این حیوان، غافل از وجود شقایق در پس این تارها آمده، جانور با جمع نمودن تارها، طعمه را به درون کیسه فرو برده آن را هضم می نماید.

۵. بعضی از پروانه ها نقطه های گرد بزرگی بر روی بال هایشان دارند که شبیه چشم است. این نقطه ها به پروانه ها کمک می کند تا طعمه جانوران دیگر نشوند، چشم های کاذب باعث سر در گمی حیوان مهاجم شده و به علت ترس، از حمله منصرف می شود، پروانه به مدد این فریب جالب، جان سالم به در می برد.

ج- پوشش حفاظتی

۱. ایجاد حفاظ و زره نیز وسیله دفاعی غیرعاملی است که توسط بعضی از حیوانات همانند گورکن، لاک پشت، حلزون، خارپشت، صدف و ... مورد استفاده قرار می گیرد. این حیوانات بوسیله پوسته یا پوشش سخت بیرونی خود، حفاظت مناسبی برای مقابله با دشمنان خود دارند

۲. حفر و کندن زمین و ایجاد کانال ها و حفره های زمینی، پناه بردن به آن و ایجاد چندین راه خروجی را نیز می توان از حربه های دفاع غیرعامل بعضی از حیوانات محسوب نمود.

د- تحرک و فرار

۱. تحرک و فرار از مهلکه، وسیله ی دیگری است که مورد استفاده ی گونه های دیگری از حیوانات نظیر بز کوهی، گوزن، آهو، اسب، گورخر، کانگورو، زرافه، شترمرغ، خرگوش و پرندگان قرار می گیرد و این حیوانات به مدد پرش های بلند و سرعت مطلوب از صحنه خطر دور می شوند و دشمن را از رسیدن به خود محروم می سازند.

۲. موش صحرایی، لانه های زیر زمین خود را با تعداد زیادی درهای ورودی و خروجی ایجاد می کند و به این علت، آزادی و ابتکار عمل خوبی در مواقع بروز خطر و فرار از مهلکه دارد.

۳. گربه از جمله حیواناتی است که به رغم اهلی بودن و حضور در زندگی انسان ها همیشه در نگه داری از بچه اش، عملیات جا به جایی و تغییر متناوب آن به محض احساس خطر و نا امن شدن محل سکونت قبلی را انجام می دهد.

موارد یاد شده صرفاً نمونه ها، مصادیق و اشاراتی به اقدامات دفاعی غیرعامل حیوانات در طبیعت و الطاف و جود ی خداوند حکیم در جهان بیکران هستی می باشد.

تاریخچه پدافند غیرعامل:

شکل گیری تمدن های اولیه در جهان همواقع با وقوع جنگ همراه بوده است، انسان ها در طول تاریخ از طریق پناه گرفتن در غارها، ساخت جوشن و سپر، ایجاد برج و بارو و قلاع محکم و مرتفع، حفر خندق برای حفظ جان و تأمین امنیت گروهی خود از حملات غافل گیرانه ای دشمن اقدام نموده اند، دیوارهای دفاعی و خاک ریزهای متعلق به آغاز سکونت انسان در

ایران هنوز برجاست و شکل آنها به موازات پیشرفت سلاح های تهاجمی و تدافعی در هر دوره ی تاریخی تکامل یافته است.

در ایران پیش از تاریخ، نوع استحکامات عموماً تابع مقتضیات ناشی از محل قلعه یا دهکده و اوضاع طبیعی سرزمین بود، در همه دوره ها، استحکامات را در دور افتاده ترین و مرتفع ترین نقطه بنا می کردند تا به سبب وجود شیب های تند یا کوه، دست یابی به آن دشوار باشد و مدافعان نیز در بالا قرار گیرند و از لحاظ دید مسلط باشند ضمن آن که خطر نقب زدن مهاجمان نیز محفوظ مانده و حمل ادوات محاصره ای به پای دیوار را دشوار نمایند، از آغاز دوران پیش از تاریخ در هزاره ی اول پیش از میلاد پیرامون دهکده ها نیز حصار کشیده می شد، این کار نخست برای مصون ماندن از حمله راهزنان و جانوران وحشی بوده ولی بعدها عمدتاً برای دفاع متقابل در برابر هجوم دشمنان صورت می گرفت، در سراسر سرزمین ایران حصارهای محکم، دهکده ها و قلعه های مسکونی را می توان یافت که متعلق به هزاره سوم پیش از میلاد است.

سون تزو (Tzu Sun) که بین سالهای ۳۲۰ تا ۴۰۰ قبل از میلاد می زیست و نظرات او در تاریخ اندیشه ی نظامی از جهات مختلف از جمله دفاع غیرعامل، قابل توجه می باشد می گوید: هنر جنگ بر پایه فریب و نیرنگ و خدعه استوار است و فرمانده ی واقعی کسی است که به هنرهای تظاهر، استتار و اختفاء مجهز باشد.

ژولیوس سزار درباره غفلت دشمن از مخفی نمودن خود و تاثیر آن در پیروزی در ۷۴ سال قبل از میلاد پس از نیل به یک پیروزی سریع گفته است (من آمدم، دیدم و پیروز شدم).

بررسی جامع تاریخی دفاع غیرعامل، با توجه به قدمت زمان به کار گیری اقدامات پدافند غیرعامل از خلقت بشر تا قرن حاضر و ادامه ی این پیشرفت سامانه های شناسایی حسگرهای مدرن و تسهیلات آفندی هوشمند و طیف گسترده ی تهدیدات نیازمند تهیه و تدوین چندین جلد کتاب در قالب دایره المعارف جامع دفاع غیرعامل می باشد و در این مختصر صرفاً به ذکر فزایندهایی از آن روند تاریخی پرداخته می گردد.

۱. تفکر ساخت و احداث دیوارها و خطوط و دژهای دفاعی از قدیم الایام به عنوان یک اقدام دفاعی با هدف سد کردن و ایجاد مانع در مسیر تهاجم دشمن و ممانعت از مواجه شدن با حملات غافل گیرانه مورد توجه دولت های مختلف بوده و علی رغم تغییر و تکامل سلاح ها و روش های تهاجمی، کماکان با تغییر شکل و کاربری آن ها متناسب با نوع تهدیدات به شکل های دیگری همانند تونل ها، پناهگاه های چند منظوره، سازه های امن زیر زمینی، دیوارها و موانع دفاعی الکترونیکی در ملاحظات دفاعی کشورها مورد توجه قرار دارند.

۳. خداوند متعال در خصوص تعلیم و یاد دادن ساخت زره به حضرت داوود علیه السلام می فرماید:

(... وَ عَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ)

(سوره مبارکه انبیاء آیه ۸۰).

[... و ما به او ساخت زره را تعلیم نمودیم تا شما را از آسیب جنگ در امان

بدارد، پس آیا از شکر گزارانید؟]

۴. سرزمین گسترده ی ایران باستان که ایران کنونی بخشی از آن است، به علت

موقعیت جغرافیایی که میان دو جلگه آباد بین النهرین و پنجاب سند قرار گرفته بود مانند پلی بود که طوایف مهاجم به طرف شرق یا غرب مجبور می شدند از آن عبور کنند به طوری که در ادوار گذشته مورد حمله ی اقوام بیابان گرد و ایلات مختلف و حملات قدرت های بین النهرین مانند آشور و تهدید حکومت های یونان و روم بویژه اسکندر و تجاوز پی در پی عثمانی ها از طرف غرب قرار گرفته است، هم چنین در دوران اخیر یعنی در دوران زورگویی های استعمار انگلیس، کشور افغانستان از خاک خراسان تجزیه شد، مسیر تجاوزات روس ها هم از شمال به جنوب بود که قفقاز، ارمنستان، ایروان و شیروان را در غرب دریای خزر و اراضی ماورالنهر و قسمتی از خاک خراسان را در شرق دریای خزر از پیکر ایران جدا کرد، زندگی در چنین وضعیت جغرافیایی و محیط نا امن، ایرانیان را وادار نمود تا همواره به منظور در امان ماندن از تجاوز، متجاوزین خانه های مسکونی خود را به شکل دژ کوچکی بسازند بنابراین به هر جای این سرزمین نگاه کنید، قلعه، برج، بارو، ارگ، کهن دژ، دربند، خندق و دروازه و نظایر آنها از نا امنی محیط زندگی و توجه تدبیر آگاهانه ی ایرانیان به ملاحظات دفاعی حکایت دارد.

ساخت بناهای گروهی حصار دار در ایران با طرح ها و نقشه های گوناگون از سه هزار سال پیش شناخته شده است، حصار سلیک در کاشان، قلعه ی حسنلو در ارومیه، تورنگ در گرگان، تپه حصار در دامغان، نوشیجان تپه بین همدان و ملایر، قلعه ی بلورآباد در شهرستان خوی و ... از نمونه های آن می باشند، از سایر قلاع مشهور می توان قلعه فلک الافلاک در خرم آباد احداث شده در عهد ساسانیان نام برد، حسن صباح بلند آوازه ترین

رهبر اسماعیلیان نیز جهت مقابله با بی عدالتی سلجوقیان، الموت در نزدیکی قزوین را پایگاه خود قرار داد و ۳۵ قلعه را در اطراف آن بنا نمود و در فومن و قهستان ۷۰ قلعه دفاعی داشتند.

۵. ساخت اسب چوبی تروا توسط اودیسیوس یکی از افراد زیرک و هوشمند یونانی در سال ۲۱۲ قبل از میلاد، پس از نومییدی سربازان از تسخیر (سیراکیوز) نیز یکی از اقدامات تاریخی دفاع غیرعامل می باشد به گونه ای که امروزه از اسب چوبی تروا به عنوان سمبل و نماد فریب یاد می شود. اودیسیوس پس از طراحی و ساخت اسب چوبی آن را به نزدیک شهر سیراکیوز انتقال داد، مردم شهر با دیدن پیکر عظیم اسب چوبی که بر آستانه دیوار شهر قرار گرفته بود پنداشتند که یونانی ها از جنگ دست کشیده اند، همه متعجب و حیران بودند که اسب چوبی برای چه به آنجا آورده شده تا بالاخره شخصی به نام (سینون) به نمایندگی از طرف یونانی ها برای اهالی شهر توضیح داد که آن را به علامت صلح و به رسم یاد بود تقدیم پادشاه نموده است.

مبارزان شهر که صحنه را خالی دیدند، اسب را به داخل قلعه برده و این پیروزی بزرگ را جشن گرفته و به پایکوبی پرداختند، غافل از آن که لشگری عظیم از افراد در پشت دروازه های شهر کمین گرفته بودند، شب هنگام سربازان پنهان شده در شکم اسب چوبی، از آن بیرون آمده، دروازه ی قلعه را به روی لشگریان کمین کرده گشودند و با یورش و شبیخون غافل گیرانه، دشمن قوی و سرسخت خود را پس از ده سال نبرد ناموفق از پای درآورده و جنگ چندین ساله را با این اقدام به نفع خود خاتمه دادند.

۶. در معماری و شهر سازی اوایل اسلام که متأثر از معماری قبل از اسلام به ویژه دوره ساسانیان است، تفکرات دفاعی مورد توجه بوده است به طوری که معمولاً هر شهر اسلامی از سه بخش تحت عنوان کهن دژ، شارسستان و ربض تشکیل می گردید، مهم ترین این بخش ها کهن دژ یا ارگ بود که عبارت بود از قلعه هایی که در وسط یا گوشه شهر قرار داشته و معمولاً از یک سو به باروی شهر پیوسته بود تا همواره برای دفاع و مقابله با تهاجمات دشمن آماده باشد، از جمله کهن دژهای سمرقند، بخارا، بلخ و نیشابور را نام برد.

رباط ها از بناهای دفاعی و نظامی صدر اسلام است و قلعه های نظامی مرزی را نیز در دوران معینی رباط می گفتند مانند رباط نصیبین که در سر حد میان ایران و روم شرقی بنا شده بود و نگهبانان آن از دیلمان می آمدند، رباط ها را می توان از نخستین استحکامات سازه ای محسوب نمود که در نقاط بی حفاظ مرزی پناهگاه گروهی جهادگر بودند.

۷. اعراب جاهلی در نبرد های خود بر جنگ و گریز متکی بودند و به فنون و تاکتیک ها و روش های کارآمد آشنا نبودند، وجود پیامبر اسلام (ص) به مدیریت نظامی مفهومی واقعی بخشید و از انواع روش ها و تاکتیک های جنگی و بهره گیری موثر از زمان، مکان و موقعیت مناسب در غزوات برای رویارویی با دشمن و شکست آنها استفاده می کرد از جمله روش های مورد استفاده بهره گیری از شیوه های دفاعی غیرعامل بود که به شکل های مختلف مورد توجه قرار می گرفت . حفر خندق در جنگ احزاب (سال ۵ هجرت) مخفی نگه داشتن قدرت و توان و تحریکات تا نزدیکی مکه در فتح مکه (در سال ۸ هجرت) دستور به شعله ور ساختن مشعل توسط نیروهای اسلامی و ایجاد حلقه عظیم آتش در اطراف مکه جهت ایجاد

رعب و وحشت در دل دشمن و فتح شکوهمندانه مکه بدون هر گونه مقاومت و درگیری، بستن دهان اسبان و حرکت از میان شیارها در جنگ ذات السلاسل در سال هشتم هجرت، فرمان به عبور لشگر از راه های خالی از سکنه در غزوات بنی سلیم و نجران، جلوگیری از درخشندگی اسلحه هنگام حرکت و عبور نکردن از مقابل ساکنان مناطق میان راه در غزوات و سرایای بدر و بنی سلیم، سفارش به ایجاد نکردن هر گونه سر و صدا و دستور باز کردن زنگوله از گردن شترها و حرکت دادن نیروها به شکل مخفی در غزوات مونه و فتح مکه، مخفی نگه داشتن آمادگی بسیج اولیه در غزوات و سرایای بنی سلیم، ذی امر، ذات الرقاع، استقرار و مکان یابی مناسب در موضعی که از هر جهت نیروها در آنها تقسیم و از دسترسی دشمن مصون بودند، مانند غزوه خندق که تنها سمت شمال آن باز بود و جنگ خیبر که لشکریان اسلام در موضع مطلوبی قرار داشتند واقع شدن خورشید در پشت سر نیروهای خودی در جنگ بدر، قرار گرفتن کوه و استحکامات و عوارض طبیعی در پشت سر نیروها مانند جنگ احد، انجام دیده بانی و در نظر داشتن تحرکات دشمن در اکثر غزوات و سرایا، گماردن دیده بان و عنصر اطلاعاتی در مکانی مخفی و پنهان از چشم دشمن در اکثر غزوات (ذی العشیره و دومه الجندل) سرگردان و گمراه ساختن دشمن از مقاصد هجومی بنی لحيان و دومه الجندل و سرگردان ساختن ساکنان مکه و رؤسای آنان در غزوه ی فتح به طوری که آنان نمی دانستند آیا مقصود و هدف محمد (ص)، نجد، هوازن و یا منطقه ای دیگر است، خدعه و فریب دشمن را جزیی از جنگ می دانستند (الحرب الخدعه) ایجاد موانع و دام های آهنین در مسیر حرکت دشمن در محاصره ی طائف، این موانع دارای سه شاخه ی

و به صورت مثلث بود که دو شاخه ی آن بر روی زمین و یک شاخه در داخل زمین قرار داده می شد تا مانع عبور سواره نظام یا پیاده نظام دشمن شود (حسک الشائک)، استفاده از تاکتیک های فریبنده برای نشان دادن قدرت نیروهای خودی (تغییر چهره نفرات خودی همانند رنگ نمودن موی سرو محاسن پیر مردان جهت جوان نشان دادن آن ها).

۷. حضرت علی (ع) در مکان یابی صحیح و استفاده از زره و گماردن دیده بان جهت اعلام خبر، رهنمودهای ارزنده به شرح زیر دارند:

آن گاه که در میدان جنگ رویا روی دشمن قرار گرفتید، قرارگاه شما باید در دامنه کوه ها، تپه ها و یا در کنار نهرها باشد تا پوشش و حفاظ شما گردد و شما را از دشمن نگه بانی کند و باید جنگ را از یک سو و یا حداکثر از دو سو با دشمن داشته باشید و قسمت های دیگر تکیه بر موانع طبیعی داشته باشد تا دشمن قدرت نفوذ نداشته باشد. واکملوا السلامه (زره خویش را کامل کنید) و در جای دیگر می فرماید زره پوشیده ها را در پیشاپیش لشکر قرار دهید و آن ها که کلاه خود ندارند در پشت سر قرار گیرند (نهج البلاغه خطبه ۱۲۴).

مراقبان، نگه بانان و خبرگیرانی در قلعه کوه ها قرار دهید و ... بدانید آنها که در پیشاپیش سپاه حرکت می کنند چشمان لشکرند.

۸. بهره برداری از استتار و اختفاء جهت مخفی و پنهان سازی گرچه به قدمت طول تاریخ بشری می باشد ولی اهمیت آن در طول جنگ جهانی اول به علت ورود هواپیماهای شناسایی و عکس برداری هوایی و افزایش تدریجی دقت تسلیحات آفندی، مورد توجه جدی قرار گرفت.

مطالعه و تحقیق در خصوص استتار، اولین بار توسط هنرمندان، نقاشان و زیست شناسان انجام شده است، در این راستا، آقای ابوت تایلر (Thayer .H. Abbot) که به پدر استتار نیز مشهور می باشد در اواخر سال (۱۸۰۰) طی یک تحقیق و پژوهش علمی وضعیت زیستی و دفاعی حیوانات، دریافت که رنگ بسیاری از حیوانات از رنگ تیره در پشت آنها به تدریج به رنگ روشن در قسمت پایین و زیر بدن آنها ختم می شود، او در این تحقیق دریافت که این پدیده موجب می شود که خاصیت سه بعدی حیوانات مختل گردیده و از فاصله دور به شکل مسطح دیده می شوند و به مدد این طراحی شگفت انگیز خالق هستی، به حیات و بقا خود ادامه دهند. از این رو می توان گفت که انسان دانش استتار و مخفی سازی را از حیوانات آموخته است.

در استرالیا پروفیسور ویلیام داکین (Dakin William Professor) که یک زیست شناس دانشگاه سیدنی بود تحقیق و مطالعات گسترده ای را در قرن نوزدهم در زمینه بررسی روش دفاعی حیوانات و گیاهان آغاز نمود. نام برده طی مطالعات تحقیقی دیگر خود در جنگ جهانی اول، دریافت که سایه ی اشیاء، بزرگترین عامل شناسایی آنها جهت دیده بانهای هوایی می باشد.

تا سال (۱۹۰۰) اکثر ارتش های دنیا از یونیفورم و لباس های نظامی رنگی استفاده می نمودند، برای مثال ارتش فرانسه در شروع جنگ جهانی اول از لباس های رنگی (کت آبی و شلوار قرمز) استفاده می نمود که پس از پی بردن به اهمیت استتار و نقش ارزنده آن در

- کاهش آسیب پذیری ها و تلفات، لباس های نظامی به رنگ استتار خاکی و یا سبز، قهوه ای و یا ترکیبی از آنها در آمد و این موضوع به تدریج در سایر کشورهای دنیا رایج گردید.
- ارتش بریتانیا در سال (۱۸۷۵) در هندوستان به علت مواجه شدن با خسارات و تلفات قابل توجه، لباس های نظامی رنگی خود را به رنگ خاکی تغییر دادند.
 - ایالات متحده آمریکا نیز سریعاً با تبعیت از انگلیس در همان سال لباس های استتار خاکی رنگ را در ارتش خود جاری ساخت.
 - روسیه در سال (۱۹۰۸) اقدام به طراحی و تولید لباس های استتاری برای نیروهای مسلح خود نمود.
 - ایتالیا در سال (۱۹۰۹) لباس استتار (Grigior - Verde) را در ارتش خود طراحی و تولید نمود
 - آلمان در سال (۱۹۱۰) لباس استتار (Feldrau) را در نیروهای مسلح خود رایج کرد
 - فرانسه در سال (۱۹۱۵) لباس های رنگی نظامی ارتش خود را به لباس های استتاری تغییر شکل داد.
 - فرانسه در نیمه سال (۱۹۱۵) چهار کارخانه طراحی و ساخت و تولید تورهای استتار را در کشور خود تأسیس و راه اندازی نمود.
 - ایتالیا واحدهای استتار را در سال (۱۹۱۶) در نیروهای مسلح خود ایجاد نمود.
 - انجمن استتار نیویورک در اوایل سال (۱۹۱۷) تأسیس و اولین گردان مهندسی (گردان ۴۰ مهندسی و استتار) را در سال (۱۹۱۸) در نیروی زمینی آمریکا سازماندهی نمود.

➤ کلاه کلاسک های استتاری اولین بار توسط آلمانی ها در سال (۱۹۱۶) طراحی و تولید گردید.

➤ ایتالیا اولین مرکز صنعتی تولید انبوه اقلام و وسایل استتار نظامی را در سال (۱۹۲۹) تحت عنوان (Pattern Mimetico Telo) تأسیس و راه اندازی نمود و آلمانی ها در سال (۱۹۱۳) اقدام به راه اندازی مرکز مشابهی در ارتش خود نمودند.

➤ نیروی دریایی بریتانیا در سال (۱۹۱۸) بر اساس راهنمایی آقای نورمن ویل کینسون (۴۵۰۰) شناور خود را با طرح Dazzle رنگ آمیزی استتاری نمود.

➤ آمریکایی ها در جنگ جهانی دوم، استتار را «اطلاعات کاذب بشری» و انگلیسی ها آن را فریب بصری نامیدند.

۹. ارتش شوروی سابق برای هماهنگ نمودن برنامه فریب و نیرنگ و اقدامات پدافند غیرعامل در برابر تهدیدات آمریکا، در سر فرماندهی کل ارتش شوروی واحد ویژه ای را برای مدیریت و اجرای برنامه های دفاع غیرعامل به نام (ماسکیروفکا) تأسیس نمود و در طول سال های ۱۹۶۰ الی ۱۹۸۳ اقدامات عمده ای از قبیل آسیب ناپذیر نمودن منابع و مراکز حیاتی و حساس خود را در برابر تهاجمات احتمالی، احداث پناهگاههای عمیق زیرزمینی برای مردم و هیات حاکمه سیاسی، نگه داری قطعات یدکی و بحرانی در پناهگاههای مستحکم زیرزمین، احداث شیلترهای ضد بمب و ساخت ماکت های فریب تجهیزات و تسلیحات سازمانی، ایجاد مراکز فرماندهی و کنترل متحرک و طراحی ریل های متحرک جهت موشک های قاره

پیمای (SS-X-24)، ارسال اطلاعات دروغین، عایق سازی و استفاده از رنگ ها و اقلام
جاذب حرارتی و راداری و ... نمود.

۱۰. آمریکا نیز اقدامات قابل توجهی در زمینه ی دفاع غیرعامل به موازات شوروی سابق
انجام داده است که نمونه هایی از این قبیل اقدامات شامل: مستحکم نمودن مواضع موشک
های بالستیکی قاره پیما و تأسیسات فرمان دهی. کنترل و مراکز مخابراتی مربوط به آنها و
ایجاد تأسیسات زیرزمینی برای مقامات فرماندهی ملی در فورت ریچی در ایالت مریلند و
نوراد در اعماق کوه های گرانیتهی شیان در حوالی کلرادو اسپرنگر، تدبیر پایگاه پناهگاه،
ساختن چند پناهگاه برای هر موشک مینت من و جا به جایی مکرر موشک ها از یک پناهگاه
به پناهگاه دیگر، استفاده از پایگاه های قمر برای افزایش بقای هواپیماهای بمب افکن، آماده
باش داشتن هواپیماهای B-52 و FB-111 و هواپیماهای سوخت رسان و متفرق و پراکنده
نمودن آنها در فرودگاه های متعدد از جمله فرودگاههای غیر نظامی، ایجاد پست های
فرماندهی متحرک، ایجاد پناهگاههای سبک وزن ضد ریزش اتمی، برای حفاظت بخش انتخاب
شده ای از جمعیت و تخلیه عمومی مناطق پر جمعیت در صورت متحمل بودن وقوع یک حمله
هسته ای، ساختن پناهگاههای ضد ریزش هسته ای در زمان بحران کوبا، ایجاد و تأسیس
مدیریت اضطراری دولت مرکزی (FEMA) در سال ۱۹۷۹ برای مدیریت به هنگام شرایط
اضطراری و بحران ناشی از وقوع حوادث طبیعی و غیر طبیعی.

۱۱. اگر اقدامات پدافند غیرعامل را در سیر تاریخی مورد مطالعه، اقدامات پیشگیرانه ملل
مختلف با هدف حفظ جان، ادامه ی حیات و حفظ سرزمین، جلوگیری از غافل گیری و ارتقاء

توازن رزم محسوب نماییم، هنوز هم در آستانه قرن بیست و یکم که جهان آکنده از منازعات ژئوپلتیک بوده و نشانه ای از خاتمه ی قریب الوقوع درگیری های مسلحانه دیده نمی شود، انجام اقدامات پدافند غیرعامل توسط کشورهای مختلف استمرار داشته و جایگاه ویژه ی خود را در سیاست های دفاعی کشورهای مختلف به عنوان یک نیاز حیاتی حفظ نموده است و با روش های مختلف از قبیل ایجاد دیوارهای دفاعی الکترونیکی، قرارگاه های فرماندهی عمیق و نیمه عمیق زیرزمینی، پناهگاههای مقاوم در برابر سلاح های متعارف و نا متعارف، مقرهای هدایت و کنترل و فرماندهی نظامی و سیاسی، متروهای عمیق زیرزمینی چند منظوره، سیلوهای موشکی، تونل ها و سازه های امن دفاعی زیرزمینی، مراکز فرماندهی و کنترل متحرک ریلی، پراکندگی و تمرکز زدایی مراکز ثقل، اقدامات فریب راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی، به کار گیری زره های مقاوم، مواد جاذب و منعکس کننده های راداری، اخلاص گره های مکانیکی و الکترونیکی، پوشش های استتار چند طیفی مدرن اهداف ثابت و متحرک، عملیات دود، پایروتنیک ها، پوشش های سرامیک، مقاوم سازی سیستم های الکترومغناطیسی، رنگ ها و اقلام جاذب، ماکت های فریب، فن آوری رادار گریزی در سطوح و بدنه اهداف (استیلت) و موارد دیگر ادامه یافته است و نمونه های عینی و بارز آن در جنگ های دوم دهه اخیر سالهای ۱۹۹۱ (جنگ اول خلیج فارس)، ۱۹۹۹ (مناقشه ی کوزو)، ۲۰۰۳ (جنگ آمریکا علیه عراق)، ۲۰۰۶ (جنگ اسرائیل غاصب علیه لبنان) مشهود بوده و ثبت گردیده است.

استراتژی تمرکز زدایی کره شمالی:

کره شمالی جهت تقلیل آسیب پذیری تأسیسات و منابع اقتصادی خود در برابر حملات هوایی در بخش های اقتصادی از سیاست و استراتژی «تمرکز زدایی» استفاده کرده است. اتخاذ این سیاست در بخش های اقتصادی کره شمالی، باعث ایجاد هزاران کارخانه کوچک در شهرها و روستاها و صدها بندر کوچک با ظرفیت پذیرش یک تا دو کشتی در سواحل این کشور که هر کدام نیز به سامانه های دفاعی معمولی ضد هوایی مجهز می باشند. و به دلیل «پراکندگی» اهداف اقتصادی در سطح کشور، هر دشمن فرضی جهت توفیق در بمباران کره شمالی، نیازمند امکانات بسیار وسیع و مدت طولانی است.

اصول دفاع غیرعامل:

اصول دفاع غیرعامل، مجموعه ی اقدامات بنیادی و زیر بنایی است که در صورت به کار گیری می توان به اهداف پدافند غیرعامل از قبیل، تقلیل خسارت و صدمات، کاهش قابلیت و توانایی سامانه های شناسایی و آشکار ساز، هدف یابی و دقت هدف گیری تسلیحات آفندی دشمن و تحمیل هزینه بیشتر به وی نایل گردید این اصول عبارتند از:

۱. مکان یابی (Selection Site)
۲. استتار (Camouflage)
۳. اختفا (Concealment)
۴. پوشش (Cover)
۵. فریب (Deception)
۶. پراکندگی (Dispersion)

۷. تفرقه و جا به جایی (Separation)

۸. مقاوم سازی و استحکامات (Fortification & Hardenening)

۹. اعلام خبر (Warning Early)

اصول بنیادی دفاع غیر عامل

سه عامل بنیادی دفاع غیر عامل عبارتند از:

الف- مکان یابی (Selection Site)

ب- انضباط استتار (Discipline Camouflage)

ج- احداث و ایجاد استتار (Construction Camouflage)

مکان یابی

مکان یابی، انتخاب بهترین و مطلوب ترین نقطه و محل استقرار است به طوری که پنهان و مخفی نمودن نیروی انسانی، وسایل و تجهیزات و فعالیت ها را به بهترین وجه امکان پذیر سازد. بنابراین، اگر مکان یابی به خوبی انجام شود، به کار گیری و استفاده از ابزار مصنوعی جهت استتار و اختفا ضرورتی پیدا نمی کند و یا این ضرورت به حداقل ممکن تقلیل خواهد یافت.

مکان یابی مطلوب را می توان مهم ترین اقدام پدافند غیرعامل در کاهش آسیب پذیری مراکز حیاتی و حساس محسوب نمود زیرا اگر در مرحله صفر پروژه طراحی، احداث و تأسیس مراکز حیاتی و حساس عوامل و معیارهای زیربط دفاعی و امنیتی از قبیل «حداکثر استفاده از عوارض طبیعی، آمایش سرزمینی، رعایت پراکندگی، پرهیز از انبوه و حجیم سازی، مقاوم

سازی اولیه و غیره و ...» رعایت، نظارت و کنترل گردد از بروز بسیاری از مشکلات بعدی نوعاً پیچیده و هزینه بر جلوگیری به عمل خواهد آمد.

نگاهی اجمال به مکان یابی صحیح اولیه بعضی مراکز حساس (نظامی، اقتصادی، ارتباطی و نیروگاهها و ...) مؤید این نظر است که مکان یابی صحیح فواید ذیل را در بر دارد:

- آسیب پذیری را تا حد قابل توجهی تقلیل می دهد
- وضعیت پدافندی مناسبی ایجاد می نماید
- دشمن را در حمله با مشکل و محدودیت مواجه نموده و ابتکار عمل را از وی سلب میکند
- نیاز به تسلیحات پدافندی را تقلیل میدهد
- صرفه جویی قابل توجهی را در حفظ سرمایه های ملی به دنبال دارد.

انضباط استتار

دومین اصل و شرط اساسی دست یابی به استتار و موفقیت در آن، رعایت شدید و قاطع و دقیق انضباط استتار به صورت فردی و گروهی می باشد.

انضباط استتار، اجتناب از کارهایی است که ظاهر طبیعی یک منطقه را تغییر داده یا موقعیت عده ها و تجهیزات را بدون این که حتی دیده شوند برای دشمن آشکار می سازد؛ لذا باید از هر گونه فعالیتی که موجب مشخص و نمایان شدن موضع، محل و تجهیزات و تغییر شکل ظاهری و طبیعی یک محل و یا آشکار شدن حضور فعالیتی در یک مکان می گردد، اجتناب نمود.

فرایند سامان دهی پدافند غیرعامل

سامان دهی پدافند غیرعامل، مستلزم طرح ریزی جامع، تعیین راهبرد، برنامه ریزی و سرمایه گذاری هوشمندانه بر روی زمان و منابع و اجرای اقدامات فرایندی مشروح ذیل می باشد.

❖ سازمان دهی :

الف- تشکیل کمیته مرکزی پدافند غیرعامل دستگاه؛ مانند کمیته ی پدافند غیرعامل آموزش و پرورش.

ب- تشکیل کمیته های پدافند غیرعامل زیر مجموعه های اصلی دستگاه؛ مثل کمیته های پدافند غیرعامل سازمان آموزش و پرورش استان.

ج- تشکیل کمیته اجرایی پدافند غیرعامل؛ مانند کمیته اجرایی پدافند ادارات مناطق و نواحی آموزش و پرورش

❖ اولویت بندی مراکز ثقل بر اساس معیارها و شاخه های مصوب دستگاه

❖ آموزش مدیران ذیربط سطوح عالی، میانی و اجرایی و توسعه ی فرهنگ دفاع

غیرعامل در سطوح مختلف سازمان دهی دستگاه

❖ تشکیل کمیته راهبری متمرکز در دستگاه مرکزی؛ جهت هدایت و کنترل متمرکز طرح

ریزی، برنامه ریزی اقدامات پدافند غیرعامل و سامان دهی جامع امور.

❖ برنامه ریزی لازم در جهت بررسی و ارزیابی میدانی مراکز ثقل (حیاتی، حساس و

مهم) دستگاه

- ❖ تهیه و تدوین شناسنامه ی پدافند غیرعامل هر یک از مراکز ثقل (حیاتی، حساس و مهم)
- ❖ تهیه و تدوین طرح های پدافند غیرعامل.
- ❖ تهیه و تدوین برنامه های سالانه ی پدافند غیرعامل دستگاه
- ❖ تشکیل اتاق وضعیت مرکزی پدافند غیرعامل در دستگاه؛ جهت اعمال هدایت و مدیریت متمرکز و سهولت در کنترل و نظارت به موقع بر روی طرح ها و پروژه ها.
- ❖ اعمال نظارت و کنترل لازم از طریق انجام بازدیدها و بازرسی های نوبه ای.
- ❖ تشکیل کتابخانه و آرشیو تخصصی پدافند غیرعامل در کمیته مرکزی پدافند غیرعامل
- ❖ اتخاذ تدابیر و برنامه ریزی لازم در جهت مستندسازی تجربیات عملی پدافند غیرعامل.

معیارهای اولویت بندی مراکز ثقل

یکی از مهم ترین گام ها در فرایند طرح ریزی و اجرای اقدامات دفاع غیرعامل، اولویت بندی میزان اهمیت مراکز ثقل می باشد که بر اساس مقادیر و شاخصه های کمی و کیفی محاسبه و اندازه گیری می گردد. در ارزیابی مراکز ثقل هفت شاخصه اصلی که هر یک دارای حوزه های فرعی نیز می باشند. مورد استفاده قرار می گیرد، مجموع نمرات هفت شاخصه، ۱۰۰ می باشد در این ارزیابی، مراکز ثقل بر اساس نمره ارزیابی اخذ شده در یکی از تقسیم بندی های حیاتی، حساس و یا مهم قرار می گیرند.

۲- استتار، اختفا و فریب

از فراگیر انتظار می رود، پس از مطالعه ی این فصل بتواند:

- ❖ ماهیت و اهداف استتار، اختفا و فریب را توضیح دهد.
- ❖ روش ها و تکنیک های استتار را تشریح کند.
- ❖ مفهوم سنجش از دور و مزایای استفاده از آن را توصیف کند.

تعریف استتار، اختفا و فریب (CCD)

CCD مخفف کلمات استتار، اختفا و فریب است. معنی اصطلاحی آن، استفاده و بهره برداری از اقلام، تجهیزات و روش هایی برای پنهان نمودن، همگون سازی، تغییر شکل و شبیه سازی، ایجاد اهداف فریبنده و حذف شکل منظم هندسی اهداف در جهت جلوگیری از کشف و شناسایی نیروها، تجهیزات، تأسیسات و فعالیت های خودی توسط سیستم های آشکار ساز و حسگرهای دشمن است. در اهمیت لزوم توجه به CCD می توان گفت که وسعت و گستردگی اقدامات CCD به گونه ای است که در برخی موارد اکثر قریب به اتفاق مفاهیم حوزه دفاع غیرعامل را شامل می شود و اگر گفته شود که CCD واژه دیگر دفاع غیرعامل است سخنی به گزاف نخواهد بود.

اصول و مبانی CCD

برای ماندگاری و بقاء نیروها در صحنه ی نبرد می بایست، اصول و مبانی CCD درک و رعایت شود. به منظور طراحی و اجرای مؤثر CCD، نیروهای خودی باید به طور دایم

صحنه ی نبرد را از دید دشمن مد نظر قرار داده و برای دو سوال زیر پاسخ مناسب را یافته و اقدام لازم را انجام دهند.

۱. دشمن چه چیزی را می بیند؟

۲. حسگرها و آشکار سازی های دشمن چه ویژگی و توانمندی هایی دارند؟

بی توجهی و کم اهمیت تلقی کردن عملیات و اقدامات CCD به بهانه هایی از قبیل کمبود وقت، کافی نبودن منابع و بودجه و یا مشکلات دیگر؛ سبب شکست مأموریت و متحمل شدن تلفات جانی و تجهیزاتی زیادی خواهد شد. از اصول اصلی CCD، شناسایی تهدید و پرهیز از آشکار شدن توسط مراقبت های معمولی، روزمره و متداول است.

هدف اولیه و مهم CCD جلوگیری از آشکار سازی توسط دشمن است، اگر چه این امر همیشه امکان پذیر نیست ولی در برخی موارد، حصول موفقیت در عملیات و خنثی نمودن اقدام دشمن صرفاً با اجرای CCD به دست می آید، به عبارت دیگر پرهیز از شناسایی، اغلب برای زنده ماندن و بقاء نیروهای خودی کافی است.

هفت قانون و قاعده ذیل مشخص کننده چگونگی آشکار سازی یا شناسایی توسط دشمن می باشد:

- شناسایی قابلیت ها و توانمندی های سیستم آشکار سازی دشمن.
- پرهیز از اشکار شدن با اطلاع از روند روزمره سیستم های مراقبتی دشمن.
- ایجاد اختلال مؤثر در برابر حساسه ها و حسگرهای دشمن
- به کارگیری اقدامات CCD

- کمینه ساختن حرکات.
 - پرهیز از الگوها و قرائنی که تصورات، پیش بینی ها و تحلیل های دشمن را کامل کند.
- مطلب حائز اهمیت دیگر، شناسایی تهدید است. بنابراین کسب و جمع آوری هر چه بیشتر اطلاعات و آگاهی در خصوص استعداد و قابلیت های مراقبتی و عملیات جمع آوری اطلاعات دشمن باید صورت گیرد.

اختفا:

اختفا یا پنهان کاری به کلیه اقداماتی اطلاق می گردد که مانع از قرار گرفتن تدسیسات و تجهیزات در دید دشمن گردیده و یا تشخیص تأسیسات و تجهیزات و هم چنین انجام فعالیت های خاص را برای او غیرممکن یا مشکل می سازد. دشمن همواره تلاش می کند تا نقاط حیاتی، حساس و مهم کشور مورد نظر را کشف و نشانه گذاری نموده و یا از فعالیت های مهم مطلع گردد تا در زمان مناسب با هدف گیری دقیق، تأسیسات و تجهیزات را منهدم و فعالیت ها را مختل نماید.

پنهان کاری کامل و همچنین ایجاد تأسیسات در اعماق زمین یا در دل کوه ها به عنوان بهترین و موثرترین راه حل شاید در موارد زیادی غیرعملی یا مشکل بوده و یا از نظر اقتصادی به صرفه نباشد ولی با انجام اقداماتی به شرح زیر و مشابه آن ها می توان دست یابی دشمن به این هدف را ناممکن و یا مشکل نمود:

❖ استفاده مناسب از عوارض زمین و احداث تدسیسات در محلی که توسط دشمن به سهولت قابل رویت و تشخیص نباشد.

- ❖ غیرعادی و غیرمهم جلوه دادن تدسیسات با جدول بندی، درخت کاری و گسترش ساختمان های اداری، مسکونی و مراکز خدماتی برابر الگوی مراکز آموزشی، درمانی و ...
- ❖ جداسازی منطقی تدسیسات صنعتی که به علت نوع فعالیت نمی توان آن ها را به طور کلی دگرگون نمود، به نحوی که تأثیر زیادی بر نوع فعالیت نگذارد و تأسیسات را بصورت واحدهای صنعتی مجزا و کم اهمیت جلوه دهد.
- ❖ حذف نقاط حیاتی، حساس و مهم از روی نقشه هایی که به دلایل خاص باید در رسانه های عمومی بازتاب شود.
- ❖ نشان ندادن نمای خارجی تأسیسات حیاتی و حساس در رسانه های عمومی به خصوص در ارتباط با محیط اطراف و جاده ها.
- ❖ عدم درج آگهی در جراید به گونه ای که وقوع فعالیت مهمی در محدوده زمانی و در موقعیت جغرافیایی خاصی را مشخص نماید.

استتار:

مفهوم کلی استتار، هم‌رنگ و هم شکل کردن تأسیسات و تجهیزات با محیط اطراف است. تأسیسات صنعتی که در داخل بیابان، در محیط کشاورزی و یا در مجاورت مناطق مسکونی احداث می شوند، به سهولت قابل رویت، تشخیص و شناسایی است مگر این استتار شوند.

روش های استتار عبارتند از:

مخفی سازی: که در آن یک شیء کاملاً توسط پوشش های فیزیکی نظیر "تور استتار" مخفی می گردد.

همگون سازی: در همگون سازی از وسایلی در اطراف و بالای شیء استفاده می شود به طوری که، هدف جزیی از زمینه گردد. نمونه بارز همگون سازی استفاده از شاخ و برگ درختان است.

بدل سازی: که عبارت است از تغییر قیافه هدف و استفاده از تجهیزات کاذب و فریبنده در فاصله ای منطقی از هدف به عنوان مثال تغییر شکل یک نفر بر نظامی به یک ساختمان مسکونی نمونه ای از بدل سازی است.

- انتخاب روش استتار به عوامل متعددی بستگی دارد. موضوع، زمان، وضعیت (دایمی یا موقتی بودن).

تکنیک های استتار

الف) رنگ آمیزی استتاری

رنگ آمیزی پروژه ها یکی از ساده ترین و در دسترس ترین روش های استتاری است و به طور گسترده از آن استفاده می شود. از این روش می توان به طور مستقل و یا در ترکیب با سایر روش های استتاری استفاده کرد. رنگ آمیزی استتاری به منظور تغییر تباین زمینه و پروژه به کار گرفته می شود. اهداف رنگ آمیزی استتاری عبارت است از:

- ❖ کاهش احتمال آشکار سازی پروژه.
- ❖ تحریف شکل خارجی پروژه
- ❖ یکی کردن تور از نظر رنگ با زمینه
- ❖ ایجاد لکه هایی که سبب تسهیل مخفی سازی پروژه گردد.

ب) تورهای استتار

تورها، ساختارهایی هستند که برای مخفی سازی نیروها و پروژه ها در مقابل دشمن و یا تغییر شکل خارجی آن ها استفاده می شوند. تورها به دو صورت **طبیعی** (جنگل، ناهمواری های زمین و شاخه های درختان و ...) و **مصنوعی** (ساختارهای مهندسی استتاری) وجود دارند. استفاده از تورهای طبیعی و مواد موجود به دلیل در دسترس بودن و همگونی بیشتر با محیط زمینه در صورت امکان در اولویت است و در این صورت تورهای مصنوعی و تجهیزات استتاری به عنوان تجهیزات ذخیره ای استفاده می شود. استفاده ی همزمان از تورهای طبیعی و مصنوعی اثر بخشی آنها را افزایش داده و سبب تکمیل خصوصیات استتاری می شود.

ج) استتار حرارتی

استتار در مقابل شناسایی حرارتی با کاهش اختلاف دمای حرارتی بین شی و زمینه یا محیط اطراف آن صورت می گیرد. بدین منظور باید اقداماتی در جهت کاهش میزان گرمای جذب شده از نور خورشید و کاهش میزان گرمای حرارتی خود شیء صورت گیرد. در این صورت کنتراست حرارتی هدف نسبت به زمینه کاهش یافته و احتمال شناسایی آن به حداقل خواهد رسید.

د) استتار راداری

حسگرهای راداری برخلاف حسگرهای ماوراء بنفش، مرئی، مادون قرمز نزدیک و مادون قرمز حرارتی به صورت فعال عمل می کنند. بدین صورت که رادار امواج راداری را به سمت

هدف ارسال نموده و از میزان امواج برگشتی، نوع و موقعیت هدف را تشخیص می دهد. جهت استتار در مقابل سیستم های راداری از روش های مختلفی استفاده می شود. در این روش ها یا به نحوی بازتابش و میزان پراکندگی امواج راداری را کاهش داده و یا با ایجاد پرازیت های مختلف مانع از تشخیص امواج بازتابی می گردند.

۵) استتار چند طیفی

در سیستم های شناسایی مدرن از چندین حسگر به طور هم زمان استفاده شده و این سیستم ها قادرند در محدوده ماوراء بنفش، مرئی، مادون قرمز نزدیک، مادون قرمز حرارتی و راداری عمل شناسایی را انجام دهند. بدین ترتیب استفاده از روش های استتاری که برای هر طیف الکترومغناطیس به طور مجزا می شد کارایی نداشته و استتار در این صورت به طور کامل صورت نمی گیرد. جهت استتار در مقابل این سیستم ها، یکی از بهترین روش ها استفاده از پوشش های استتار چند طیفی مدرن است.

پوشش های استتار چند طیفی مدرن حداقل از پنج لایه تشکیل شده. یک لایه به عنوان پایه و نگهدارنده در وسط قرار گرفته است. در طرفین این لایه ذراتی از آلیاژ فلزات بازتاب کننده به ضخامت چند نانومتر با استفاده از فناوری نانو نشانده می شود. بعد از لایه فلزی لایه رنگی و عبور دهنده پلیمری قرار می گیرد. رنگ و بافت لایه رویی باید مطابق رنگ و بافت محیط باشد. هر کدام از لایه فلزی و لایه ها و ضخامت آنها طوری انتخاب می شوند که الزامات استتاری محدوده های طیفی گوناگون را برآورده سازند. تور استتاری چند طیفی مدرن از طریق پراکنده سازی امواج راداری موجب کاهش برگشتی امواج راداری می گردد.

و) دود

به ذرات بسیار ریز مایع، جامد و مه گونه معلق در هوا دود گفته می شود. ابعاد ذرات دود از قطر یک میکرومتر تا بیش از ۱۰ میکرومتر متغیر است. این ذرات سرعت سقوط بسیار کمی دارند و معمولاً در هنگام حرکت در هوا، بار الکتریکی را جذب می کنند. دود با ذرات ریز معلق در هوا، پنهان سازی را انجام می دهد. ذرات دود نور را جذب کرده و یا باز می تابانند. وقتی چگالی ذرات دود بین مشاهده کننده و هدف از مقدار آستانه ی معینی فراتر رود، هدف قابل مشاهده نخواهد بود.

فرب

فرب به مجموعه ی اقداماتی اطلاق می گردد که به طور کلی موجب گمراهی دشمن گردیده و او را در تشخیص هدف گیری با شک و تردید مواجه نماید. در این حالت دشمن ممکن است هدف واقعی را ساختگی تلقی نموده و از طرفی با بمباران هدف های ساختگی و فربنده، مأموریت خود را خاتمه یافته تلقی نماید. در واقع فرب دادن عبارت است از گمراهی دشمن از طریق مطالعه و تحلیل شکل اهداف، برای مثال در مورد ماهواره های شناسایی می توان با نصب اهداف دروغین یا تغییر شکل، اندازه، رنگ و سایه و موقعیت اهداف به گونه ای که اشیاء را طور دیگر نمایش دهد آن ها را گمراه نمود.

ماکت های فربنده

ماکت ها را در جهت فرب و گمراهی دشمن به کار می بندد. ماکت های فرب اسلحه ی دفاع غیرعامل محسوب می گردند. استفاده از ماکت موجب انحراف توجه دشمن از هدف های

اصلی به سمت اهداف کاذب می باشد. دشمنی که به اشتباه اهداف کاذب و دروغین را به عنوان اهداف واقعی آشکار و کشف و شناسایی کند، انرژی کمتری را صرف پیدا کردن هدف های واقعی استتار شده می نماید.

سنجش از دور

سنجش از دور علم دست یابی به اطلاعات از محیط پیرامون بدون تماس مستقیم (فیزیکی) با آن ها است. عکس برداری هوایی، تصویر برداری ماهواره ای و راداری از انواع مختلف داده های سنجش از دور می باشند. داده های سنجش از دور عموماً از طریق حسگرهای ثابت تابش الکترومغناطیسی بازتاب یافته و یا گسیل شده از اشیاء در سطح یا زیر زمین بدست می آید. این حسگرها می تواند در هواپیماها، ماهواره ها و یا دیگر سکوهای سنجش از دور قرار گیرد. هر سیستم سنجش از دور شامل اجزاء مختلفی است که عبارتند از:

- منبع انرژی یا روشنایی
- تابش و محیط انتقال (اتمسفِر)
- اندرکنش انرژی با هدف مورد سنجش
- ثبت انرژی توسط حسگر
- ارسال، دریافت و پردازش اطلاعات.
- تفسیر و آنالیز
- ارسال جهت کاربرد مشخص

مزایای سنجش از راه دور عبارتند از:

- پوشش دهی مناطق و سیستم با هزینه ی نسبتاً پایین
- قابلیت ثبت تابش الکترومغناطیسی درباره ی طیفی مختلف
- دقت بسیار بالا
- سرعت بالای کسب اطلاعات و منظم بودن
- قابلیت تصویر برداری در شرایط زمانی و آب و هوایی متفاوت
- قابلیت دریافت اطلاعات از اهداف دور از دسترس

حسگرها (سنسورها)

هر وسیله ای که تغییرات محیطی مانند انرژی الکترومغناطیسی، حرارتی، نوری، خواص مغناطیسی، امواج رادیویی و غیره را آشکار کرده و آن ها را به شکل سیگنال های الکترونیکی یا شکل مناسبی برای کسب اطلاعات از محیط اطراف ارائه دهد، حسگر یا سنجنده نامیده می شود. حسگرهای سنجش از دور که در سیستم های شناسایی به کار می روند از دیدگاه های مختلف تقسیم بندی می شوند. حسگرها می توانند به دو دسته تصویر بردار و غیر تصویر بردار تقسیم شوند. حسگرهای تصویر برداری نیز به دو نوع فیلمی و دیجیتالی تفکیک می گردند.

۳- استحکامات و سازه های امن

از فراگیر انتظار می رود، پس از مطالعه ی این فصل بتواند:

- ❖ مفهوم و ویژگی های انواع استحکامات دفاعی را شرح دهد
- ❖ ملاحظات عمومی سازه های دفاعی - نظامی را تشریح کند.

مبانی و تعاریف

کشوری که در نبرد، امکانات حیاتی خود، از جمله زیر ساخت های نظامی اقتصادی و صنعتی را حفظ نماید و و قادر به حفظ تسلط و فرمان دهی بر نیروهای تدافعی خویش باشد، این امکان را خواهد داشت که با انسجام کامل و با استفاده از حداکثر توان دفاعی خود در مقابل تهدیدات خارجی ایستادگی نماید. با توجه به این موضوع دانش احداث سازه های امن در سال های اخیر پیشرفت چشم گیری خواهد داشت. به تبع آن علاوه بر گسترش وسیع استفاده از این نوع سازه ها در فعالیت های عمرانی - صنعتی بخش های فراوانی از فعالیت های نظامی دفاعی معطوف استفاده از سازه های امن شده است.

بر این اساس، آشنا شدن با سیاست ها، اصول اولیه و مبانی طراحی و جانمایی سازه های امن دفاعی - نظامی برای موفقیت در نبردهای آتی یک ضرورت اساسی است.

تعاریف و اصطلاحات

❖ تهدید

هرنوع جهت گیری و اقدام دشمنان (اعم از داخلی یا خارجی) که باعث به خطر افتادن منافع ملی کشور باشد.

❖ اماکن و تأسیسات حیاتی

مراکزی هستند که دارای گستره ی فعالیت ملی می باشند و وجود و استمرار فعالیت آنها برای مناطقی از کشور حیاتی است و آسیب یا تصرف آنها به وسیله ی دشمن، سبب اختلال کلی در اداره امور کشور می گردد.

❖ اماکن و تأسیسات حساس

مراکزی هستند که دارای گستره ی فعالیت منطقه ای می باشند و وجود و استمرار فعالیت آنها برای کشور ضروری است. آسیب یا تصرف این اماکن به وسیله ی دشمن سبب بروز اختلال در بخشی از کشور می گردد.

❖ اماکن و تأسیسات مهم

مراکزی هستند که دارای گستره فعالیت محلی می باشند. وجود و استمرار فعالیت آنها بخشی از کشور دارای اهمیت است و آسیب با تصرف آن ها به وسیله ی دشمن سبب بروز اختلال در بخشی از کشور می گردد.

❖ اماکن و تدسیسات قابل حفاظت

مراکزی هستند که اهمیت طبقات اماکن و تأسیسات "حیاتی"، "حساس" و "مهم" را ندارند؛ اما حفاظت از آنها لازم می باشد.

❖ سازه های دفاعی - نظامی

هر نوع سازه ای که در معرض تهاجم احتمالی دشمن قرار داشته باشد یک سازه ی دفاعی - نظامی نامیده می شود.

❖ ارزش عملیاتی

این ارزش بیانگر میزان نقش مجموعه ی دفاعی - نظامی در پیش برد یک رویارویی احتمالی نظامی و یا مشخص کننده ی خسارت حاصل از نابودی یا از کار افتادن آن برای طرف مورد حمله می باشد.

انواع استحکامات دفاعی

با توجه به اینکه در نبرد آینده، احتمال حمله ی دشمن به بیشتر تأسیسات مهم، مراکز صنعتی و تجمعی ایران اسلامی وجود دارد، تمامی سازه ها و ساختمان های مهم کشور دفاعی - نظامی تلقی می شوند. بر این اساس، لازم است در حد امکان ملاحظات پدافند غیرعامل درباره ی همه آنها رعایت گردد.

حفاظت از ساختمانها، به نوع کاربری و اهمیت آنها به لحاظ استراتژیک می باشد. که در زیر به برخی از سازه های مهم که باید مورد حفاظت بیشتری قرار بگیرند، اشاره می گردد.

قرارگاه فرمان دهی و کنترل

در نبرد آینده قدرت های شیطانی، ابتدا با استفاده از توان موشکی و هوایی تأسیسات مهم و حیاتی ما را هدف قرار داده و سپس تلاش خواهند نمود با هلی برد نیروهای زبده به اهداف مورد نظر دست یابند. بدون شک در این نبرد حفظ توان فرماندهی دفاع از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. بر این اساس قرارگاههای فرماندهی و کنترل باید به تعداد زیادی در مناطق مختلف کشور وجود داشته باشند و به دلیل عهده دار بودن وظیفه ی فرمان دهی باید در برابر اصابت مستقیم سلاح های دشمن مقاوم باشند. علاوه بر استحکام بایستی کلیه ی اصول پدافند غیرعامل درباره ی این نوع سازه ها مورد توجه قرار گیرند.

پناهگاه ها

مسأله ی استفاده و یا ایجاد پناهگاه ها در کنار تأسیسات و سازمانهای نظامی، اداری و صنعتی و داخل شهرها و مجتمع های بزرگ مسکونی و پناهگاههای خانوادگی نقش بسیار

ارزشمندی در کاهش میزان تلفات انسانی حاصل از آثار سلاح های دشمن خواهد داشت. پناهگاهها باید بتوانند در مقابل اثرات ناشی از جنگ افزارهای متعدد، از قبیل انفجار، ترکش، شوک و هوای الوده ناشی از دود، غبار و هر گونه آلودگی ناشی از احتراق و اشتعال مواد منفجره، مقاوم باشند. از این رو رعایت ویژگی هایی از قبیل استحکام سازه در برابر انفجار، ممانعت از هوای آلوده و دارا بودن تجهیزات فیلتراسیون در این گونه ابنیه توصیه می گردد. ضرورت وجود سیستم های تأمین هوا و خروج هوا در طراحی نیز بدیهی به نظر می رسد.

اگر در طراحی پناهگاه ها پارامتر چند منظوره بودن کاربری رعایت گردد، می توان در شرایط عادی نیز از آنها بهره برداری نمود. در این صورت بایستی پناهگاه بتواند به سرعت تغییر کاربری به حالت پناهگاه را دارا باشد.

انبارهای تدارکاتی

انبارهای تدارکاتی چون تدمین کننده نیاز مردم و نیروهای نظامی می باشند. بایستی مورد توجه ویژه مسئولان کشوری و لشکری قرار بگیرند. در جانمایی و ساخت این انبارها بایستی الزامات پدافند غیرعامل عوض شود. علاوه بر این پایگاههای بسیج باید بتوانند در مواقع بحران پاسخ گوی حملات تروریستی به این انبارها باشند. درباره ی مخازن سوخت بایستی تمهیدات بیشتری اندیشیده شود تا در مواقع بحران امکان آسیب پذیری آنها کاهش یابد. استفاده از مخازن زیرزمینی و مدفون می تواند تا حدود زیادی در این زمینه راه گشا باشد.

پل ها و تأسیسات ترابری

حفاظت کامل جاده ها، پل ها، خطوط راه آهن و راه های انشعابی در برابر بمباران های هوایی معمولاً قابل اجرا نیست. حفاظت و پوشش مورد نیاز برای تجهیزات سرویسی و تعمیراتی باید از نوع ضد ترکش باشد. وجود انبار مواد و مصالح مورد نیاز در نزدیکی پل هایی که نقش ترابری مهمی دارند، در مواقع ضروری و ایجاد خرابی می تواند مورد استفاده قرار بگیرد. استفاده از قطعات پیش ساخته استاندارد برای پل و اسکله در تعمیر آنها کمک بزرگی است. طرح برای تفویض پل ها و مشخص کردن راه های انشعابی که قبلاً تهیه شده اخلال در حمل و نقل را در مواقع خسارات ناشی از بمباران کاهش خواهد داد.

ساختمان های مسکونی و تجاری متراکم

در مناطق پر تراکم شهری که ساختمان ها و برج های مسکونی و تجاری زیادی ساخته شده اند، افزایش ایمنی سازه ها در برابر حملات نظامی یا تروریستی ضرورت دارد. خسارت جانی و مالی که در انفجار ساختمان های با تراکم زیاد حاصل می شود، زیاد بوده و معمولاً جبران ناپذیر نخواهد بود.

مراکز صنعتی

مراکز صنعتی مهم باید بتوانند در مواقع نیاز به فعالیت خود ادامه دهند. بر این اساس لازم است الزامات پدافند غیرعامل در خصوص این مجموعه ها به دقت رعایت شود و ساختمانهای اصلی و مهم آنها در برابر آثار ناشی از سلاح ها مقاومت کافی داشته باشند. وجود پناهگاههای مدرن در مراکز صنعتی مهمی که احتمال حمله دشمن به آن جا زیاد است

لازم می باشد. بدون شک اسناد، نقشه ها، گزارشات و اطلاعات مهم تولیدات صنعتی خاص بایستی در یک مرکز اسناد حیاتی بسیار امن که در برابر شدیدترین تهدید دشمن مقاوم باشد، نگهداری شود. باید دانست، عدم توجه و اقدام سریع در این خصوص می تواند سبب شود حاصل سال ها تجربه و تحقیق متخصصان متعهد به راحتی از بین برود.

استحکامات موقت

در بحث پدافند غیرعامل، استحکامات موقت به سازه های موقتی اطلاق می گردد که با توجه به شرایط، امکانات و میزان اهمیت و آسیب پذیری نقاط حیاتی و حساس در محل های مناسب و اطراف تأسیسات ایجاد می گردند تا مانع اصابت مستقیم موشک، بمب یا ترکش این مهمات به تأسیسات و یا تجهیزات گردیده و اثرات ترکش و موج انفجار را به طور نسبی خنثی نمایند در ایجاد این استحکامات موقت (به استثنای خاک ریز) لازم است جا به جا شدن کیسه های شن، دال های بتنی، بشکه های پر شده با شن و ماسه، احتمال تخریب و ریزش دیوارها در اثر موج انفجار و یا اصابت مستقیم بمب و موشک پیش بینی گردد و چاره ای برای جلوگیری از وارد شدن در اثر این اتفاقات اندیشیده شود.

استحکامات موقت را به شرح زیر می توان طبقه بندی نمود.

الف) خاک ریز

چنانچه تجهیزات در فضای باز چیده شده و یا درون ساختمانی با مقاومت معمولی قرار گرفته باشند، با ایجاد خاک ریز با ارتفاع و قطر مناسب می توان در مواردی مانع اصابت مستقیم بمب و موشک به تأسیسات و تجهیزات گردید.

ب) کیسه شن

در صورتی که فضای لازم برای ایجاد خاک ریز با شیب مناسب وجود نداشته باشد، با چین گونی های پر از شن و ماسه در چین ردیف و روی هم می توان به نتایج مورد نظر با ارتفاع و قطر مناسب رسید. کیسه ها در هر ردیف و در صورت امکان در ارتفاع باید به یکدیگر متصل شوند تا مقاومت نسبتاً کافی در شرایط مورد نظر را داشته باشند، علاوه بر محصور کردن تأسیسات و تجهیزات، می توان از کیسه شن به عنوان پوشش حفاظتی نیز استفاده نمود. روی لوله های زمینی انتقال نفت، آب، گاز را می توان با چین کیسه شن از آسیب ترکش بمب محافظت نمود.

پ) دال بتنی، بشکه شن و یا استوانه بتنی

استفاده از وسایل به شرح فوق زمانی توصیه می شود که تداوم تهدید متحمل باشد. چندین بشکه فلزی کنار هم را می توان با استفاده از تسمه و یا میل گرد به هم متصل نموده یا جوش داد تا مقاومت بیشتری ایجاد شود. یک پارچه کردن تنها به دلیل امکان انتقال ضربه ی ناشی از وارد شدن موج انفجار از یک قسمت به قسمت های دیگر توصیه نمی شود.

ت) دیوارکشی

ایجاد دیوار، احتیاج به بررسی کارشناسی داشته و قطر و ارتفاع آن با توجه به مقاومت مصالح به کار رفته باید محاسبه شود. دیوارکشی شامل آجرچینی، سنگ چینی، ایجاد بلوک هایی با سیمان مسلح و یا استفاده از بلوک های پیش ساخته می باشد. استفاده از دیوار

متحرک در مواردی که وجود دیوار ثابت اختلالی در کار سیستم ها به وجود می آورد توصیه می گردد.

مکان یابی مجموعه های دفاعی - نظامی

مکان یابی سایت ها و سازه های دفاعی - نظامی از مهم ترین ویژگی های پدافند غیرعامل می باشد. توجه درست به این موضوع نقش دفاعی این سازه ها را بهبود می بخشد. مدیران و مهندسان تصمیم گیر بایستی با دقت نسبت به عوامل موثر برای انتخاب مکان سایت ها و صنایع مهم توجه داشته باشند. به عنوان مثال در جریان دفاع مقدس، دشمن بعثی هرگز نتوانست به سد دز حمله نماید ولی به راحتی می توانست سد شهید عباس پور را بمباران کند؛ لذا وظیفه ی ما این است که با رعایت اصول اساسی پدافند غیرعامل، ضمن بالا بردن ضرایب ایمنی، هزینه ی تهاجم دشمن را بالا بریم. در این راستا یکی از مهم ترین تمهیدات مکان یابی درست است.

نوع سازه ی دفاعی - نظامی

در کنار مشخص شدن مکان قرارگیری، انتخاب نوع سازه ی امن از اهمیت زیادی برخوردار است. در واقع با توجه به نوع مأموریت محوله، ارزش عملیاتی، سناریوی احتمالی تهدید و درجه ی حفاظت، نوع سازه ی دفاعی - نظامی معلوم می شود. معمولاً متناسب با افزایش ارزش عملیاتی یک سازه، قدرت تخریبی سلاح ها تهاجمی افزایش می یابد؛ لذا لازم است این مراکز بهترین شرایط استحکام را دارا باشند.

بدون شک در انتخاب نوع سازه، شناسایی انواع سازه های امن مورد استفاده در دنیا راه گشا خواهد بود. بر این اساس لازم است تا آنجا که ممکن است همه ی سازه های دفاعی به دقت و از منظرهای مختلف مورد مطالعه قرار گیرد.

ملاحظات عمومی مجموعه های دفاعی – نظامی

در این بخش ملاحظات عمومی طراحی سازه های امن مد نظر قرار می گیرد که به اجمال آورده می شوند.

الف) پلان مقاوم

تأثیر آمادگی، آرامش خاطر و اعتقادات قلبی در تعیین نتیجه ی جنگ برکسی پوشیده نیست و رزمندگان مهندسی در القای این نقش بسیار موثراند. ساخت سازه های امن با ضریب ایمنی بالا در جهت کمک به افزایش اعتماد به نفس می تواند معنا یابد. سازه ای می تواند به عنوان محلی امن برای استفاده کنندگان باشد که به لحاظ ظاهری قدرت و استحکام را متجلی سازد.

ب) ارگونومی

استفاده از علم ارگونومی در تمامی طراحی های مهندسی تأثیر بسیار مثبتی در بهینه سازی ابعاد سازه، مصرف مصالح، سادگی کاربری فضاهای داخلی و ارتباطات آن خواهد داشت؛ لذا در تعریف ارتباطات داخلی، مسایل انسانی باید دقیقاً مورد توجه قرار گیرد.

ج) ملاحظات روانی

باید توجه داشت در برخی از سازه ها، ممکن نیروی رزمنده یا پناهنده مجبور شود، برای مدت طولانی درون سازه زندگی کند. در این شرایط تأمین نیازهای روانی نیروها، از مسایل عمده ای است که نباید از آن غفلت کرد. حتی برخی از نیازهای عوامل بهره بردار را می توان به صورت مصنوعی ایجاد کرد. به طور مثال؛ نقاشی های دیوار و استفاده از مصالح و رنگ های خاص برای پوشش های داخلی از موارد بسیار مهم است.

د) خودگردانی

در برخی سازه ها که حفظ و نگهداری نیروی انسانی، برای مدت زمان طولانی برآورد می شود، توجه به مسأله ی خودگردانی سازه بسیار مهم است. در یک سازه ی امن با طراحی خوب، باید بهره بردار بتواند برای مدت زمان کافی بدون کمک گرفتن از مجموعه ی خارج، نیازهای خود را مرتفع سازد. این نیازها عبارت اند از:

۱. تهویه و هوا رسانی.
۲. فیلتراسیون شیمیایی.
۳. تأمین انرژی داخلی
۴. تأمین آذوقه و آب.
۵. تأمین ارتباطات با داخل و خارج سازه
۶. دفع فاضلاب
۷. و ...

ه) تحرک پذیری

در این استراتژی فرماندهان و مسئولان امر باید بخش های حساس (نظیر مراکز مخابراتی، فرمان دهی، سیستم های پرتاب موشک و ...) را از یک سو تقویت (موضوع استحکام سازی) و از سوی دیگر نسبت به ایجاد مراکز موازی و همسان با آنها اقدام نمایند. تحرک پذیری سبب گمراهی و تردید دشمن در تعیین محل دقیق اهداف می شود.

و) رعایت ملاحظات معماری

در طراحی معماری سازه های دفاعی - نظامی رعایت موارد ذیل از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است و می تواند به حفظ و ادامه ی فعالیت این سازه ها و نیروی انسانی در آنها کمک کند.

- انتخاب هندسه و شکل
- مصالح ساخت
- مرمت پذیری
- دو منظوره بودن کاربری
- و ...

ز) طراحی معماری داخلی

چگونگی استفاده از عناصر داخل فضای معماری، از اهمیت زیادی برخوردار است. در یک ساختمان با کاربری دفاعی و یا مراکز غیر دفاعی با کاربری حیاتی، حساس و مهم، بایستی عناصر داخل فضای معماری، دارای ملاحظات معمارانه در بعد دفاع غیرعامل باشند. به طور

مثال لوسترها، شیشه های معمولی، آویزها، و ... در هنگام حادثه و کوچک ترین موج انفجار به عنوان جنگ افزار غیر مستقیم عمل خواهند نمود.

۴- بحران سیاسی

مفهوم بحران های سیاسی

بحران های سیاسی شامل قحطی، مخاصمات و جنگ های خانمان سوز با دشمن خارجی می باشند . علل و عوامل بحران های سیاسی، بسیار گوناگون اند. یک تغییر روان شناختی، یک حمله ناگهانی، افزایش تنش های دیپلماتیک، شروع جنگ، کودتا، فروپاشی دولت ها، احتمال روز افزون بروز ناآرامی و شورش، تظاهرات خشونت آمیز، خیزش های اجتماعی، ترور نخبگان سیاسی، ناکامی و بن بست اقتصادی، فجایع زیست محیطی، عدم پاسخ گویی به تقاضاهای مشروع اقشار مختلف جامعه، برخوردهای قومی نژادی، جنبش دانشجویی، فروپاشی هاله های مشروعیت و مقبولیت نظام، چالش های غیر قاعده مند جناح های سیاسی و... هر یک می توانند منشا بحرانی بزرگ، مخری و ویران کننده باشند.

این بحران ها قابلیت و کارآمدی سیستم های سیاسی و مدیریتی را در معرض آزمون های دشوار و جدی قرار داده و توانمندی های روان شناختی، تصمیم گیری و اجرایی رهبران و مدیران را مورد آزمایش قرار می دهد.

دسته بندی بحران های سیاسی

در سطح تحلیل ملی، بحران ممکن است سطح و لایه یی خاص از نظام سیاسی اجتماعی را مأمّن و مأوای تولد و رشد خود قرار داده و به صورت بحران های: سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و... ظاهر گردد.

از این منظر، بحران ها را می توان به صورت ذیل دسته بندی نمود:

۱- **بحران های سطح اول:** به بحرانی اطلاق می شود که در ذهن و رفتار مدیران و تصمیم گیرندگان ظهور می کند. بحران سطح اول، معمولا دارای منشا درونی بوده و از بالا به پایین عمل می کند، دارای شدتی بالا و ادامه دار است و گستره ی زیادی را شامل می شود و تاثیری عمیق و پایدار بر جای می گذارد. بحران سطح اول درونی ترین لایه های سمپاتیک یک نظام را در بر می گیرد.

۲- **بحران های سطح دوم:** به بحرانی اطلاق می شود که تمام لایه های یک نظام را مورد هجوم قرار می دهد. این نوع بحران امکان هرگونه اقدام و برنامه ریزی را از مدیران سلب نموده و به سرعت اتفاق می افتد و قدرت هرگونه اقدامی را سلب می نماید.

بدون شک بحران سطح اول و دوم کاملا با هم در ارتباط بوده و در صورت عدم مهارت در کنترل بحران در سطح اول، بحران به سطح دوم رسوخ می نماید و میزان مقاومت و پایداری در هر سطح، رابطه ای مستقیم با میزان مقاومت در سطوح دیگر دارد. به عبارت دیگر در زمان بحران ها رابطه ای تنگاتنگ بین مدیران و مردم برقرار است و رفتار مدیران، بازتاب

تعیین کننده ی در نوع واکنش های مردم یک جامعه دارد. بحران ها در اشکال اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی، قومی بروز می کند.

بحران اجتماعی، زمانی ایجاد می شود که تعدادی از نا به سامانی ها، نظم معمول جامعه را به مخاطره اندازد. این نوع بحران نشان دهنده ی آن است که جامعه توانایی خود را در حفظ نظم اجتماعی از دست داده و توانایی حل مسائل مربوط به توسعه ی جامعه را ندارد.

بحران سیاسی، بحران مشروعیت نظام حاکم است. زمانی که مدیران سیاسی یک کشور مقبولیت خود را از دست می دهند و سیستم سیاسی دچار ناکار آمدی می شود، بحران های سیاسی اتفاق می افتد.

به اعتقاد آرنولدتاین بی، جوامع سیاسی نهادهایی هستند که به دنبال هدف مشخصی هستند و علل بروز بحران ها در آن ها سه دسته دلیل ذیل است:

۱- از دست دادن قوه خلاقه در میان اقلیت حاکمه که از بعد از زوال، خاصیت خود را از دست داده و تنها مبدل به یک اقلیت حاکمه می شوند.

۲- پاسخ و عکس العمل اکثریت به از دست دادن این قوه خلاقه که عبارت است از عقب نشینی و خود داری از همکاری و اتحاد با اقلیت حاکمه.

۳- فقدان وحدت اجتماعی در مجموع پیکر جامعه که نتیجه دو اثر فوق است. از ویژگی های بحران های سیاسی پایین بودن احتمال پیش بینی و نبود امکان اعلام خطر، گستردگی مرگ بار و فاجعه آفرین و میزان تخریب بالای آن ها است. وقع حوادث سیاسی در سطح محلی، غیرقابل کنترل و پیش گیری است.

بحران های فرهنگی، نیز اشکال متفاوتی برخوردار هستند. گاهی در تضاد میان خرده فرهنگ ها و فرهنگ مسلط خود را نشان می دهند و گاهی نیز به صورت یک نوع از خود بیگانگی ظهور کرده و گاهی نیز در زمان بازگشت به خود فرهنگی ایجاد می شوند. براساس نظر جامعه شناسان، فرهنگ آن نگرشی است که ما به دنیا داریم و آن چه که راجع به زندگی در تمام ابعادش فکر می کنیم. در واقع، فرهنگ مجموعه ای از ارزش ها، هنجارها، دانش، هنر، عواطف، سلیق، آداب و رسوم و قوانین و محصولات مادی و معنوی انسان ها است.

در یک رویکرد همه جانبه نگر، قلمروهای مباحث فرهنگی عبارت اند از:

- ملت سازی

- فرهنگ سازی

- دولت سازی

از یک منظر نظام مند امنیتی، فرهنگ بع مانند یک مولفه قدرت و یا یک نظام فرعی درون نظام اصلی تحلیل می شود به همین دلیل، بحران فرهنگی یعنی بحران در سه سطح فوق . بحران های نظامی، به طور عمده به شکل کودتا خود را نشان می دهند. یعنی در دست گرفتن قدرت به صورت سریع و قطعی توسط یک سیاسی یا گروه نظامی از داخل نظام موجود.

کودتا با انقلاب کاملا متفاوت است زیرا از جایگاه مردمی برخوردار نبوده و لزوما تغییری در نهادهای سیاسی و اجتماعی موجود ایجاد نمی کند گرچه چنین تغییراتی پس از کودتا

ممکن است ایجاد شود. کودتا کنندگان پس از کودتا اقدام به انجام یک سری کارها برای حفظ

قدرت خود می کنند که عبارت اند از :

- دست گیری یا کشتن رهبران عالی مقام سیاسی و نظامی.
- در دست گرفتن کنترل ساختمان های حساس دولتی و عام المنفعه.
- استفاده از رسانه های گروهی برای آرام کردن و جلب رضایت مردم نسبت به نظام جدید.

بحران ها به دو سطح «خرد» و «کلان» تقسیم می شوند. بحران های در سطح خرد، شامل هرگونه بی نظمی در سطح خرده نظام ها و نظام های فرعی اطلاق می شود ولی بحران های در سطح کلان که همان بحران های فراملی است، به تغییر وضعیتی اطلاق می شود که به وسیله ی افزایش شدت روابط تعاملی (دو سویه) مخرب میان دو متخاصم و یا بیشتر ایجاد می شود. این تعامل های ستیزشی، روابط موجود میان رقیبان را بی ثبات نموده و یک چالش را به ساختار موجود نظام جهانی و یک نظام فرعی تبدیل می کند.

یک بحران فراملی همرا با تنش، نا آرامی، و شکنندگی بیش از حد معمول در روابط بین دول همراه است. این بحران شامل یک بحران سیاست خارجی یا یک بحران خارجی برای یک یا چند کشور می باشد یا با این نوع بحران ها همراه است.

البته بحران ها همیشه تهدید نیستند و اگر به موقع و آگاهانه به بحران ها توجه شود می تواند به فرصت تبدیل شود . در ربان چینی واژه بحران معادل فرصت خطرناک در نظر

گرفته شده است. یعنی ترکیبی از تهدید و فرصت، بنابراین باید مدیران و مسوولان سعی کنند که تهدیدات را به فرصت‌ها بدل نموده و امنیت و آرامش را برقرار نمایند.

هدف اصلی در مدیریت بحران‌های سیاسی، دست‌یابی به راه‌حلی معقول برای برطرف کردن شرایط غیرعادی است به گونه‌ای که منافع و ارزش‌های سیاسی، حفظ و تامین گردند. این هدف در برگیرنده‌ی سیاست جاری بوده و از طریق فرآیندهای اجبار و انطباق پی‌گیری می‌شود تا در نهایت به گرفتن بیشترین امتیازات ممکن از دشمن بینجامد و موقعیت و جایگاه خودی تا حد امکان بدون هرگونه تزلزلی حفظ گردد.

بررسی بحران سیاسی در خاورمیانه

یکی از مناطقی که در جهان همواره مرکز توجه و بحران بوده و بنا به دلایل متعدد و متنوعی نظیر ژئوپلیتیک منطقه، انرژی و... نظر کشورهای قدرتمند را به سمت خود جلب نموده، منطقه خاورمیانه است. ایران نیز جز کشورهای خاورمیانه بوده و بالطبع با این بحران‌ها دست‌به‌گریبان است و یا بحران‌های ایجاد شده در منطقه، این کشور را نیز تحت تاثیر قرار می‌دهد و به همین دلیل نوع سیاست‌ها و دیدگاه‌های مدیران کشور متأثر از این شرایط بوده و مدیران باید همواره مسائل منطقه را مد نظر قرار داده و با توجه به اتفاقاتی که در این منطقه حادث می‌شود برنامه‌های سیاسی فراملی خود را تعریف و معین نمایند.

محیط امنیتی خاورمیانه در دهه‌های گذشته وضعیته‌های متفاوتی را از سر گذرانده است. تا جنگ جهانی دوم و حتی پس از آن، منطقه برای دهه‌های متوالی در چارچوب نظام

بریتانیایی اداره می شده که در آن بیشتر بازیگران در چارچوب قواعد تنظیم شده به وسیله لندن عمل می کردند.

بعد از پایان جنگ جهانی دوم، آمریکا جای انگلیس را گرفت و شوروی نیز نقش بیشتری یافت. اگر چه در تمام این سال ها بحران و جنگ در خاورمیانه وجود داشت، ولی در چارچوب قواعد کلان نظام دو قطبی، از سطح خاصی فراتر نمی رفت. با پایان نظام دو قطبی، آمریکا در خاورمیانه بازیگر غالب شد و نوعی نظام تک قطبی ایجاد کرد. اما این وضع پس از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، کاملاً متحول شد و برای اولین بار خاورمیانه به طور مستقیم آماج دستور کار امنیتی بین المللی جدید قرار گرفت و این وضعیت جدید اتخاذ سیاست های دفاعی و امنیتی نوینی را کشورهای منطقه ایجاب می کند.

به طور کلی، آنچه نظام بین المللی امروز را شکل می دهد، به طور عمده متأثر از تعاملات سیاسی و امنیتی چهار منطقه بزرگ است: آتلانتیک، پاسیفیک، اوراسیا و خاورمیانه، و در واقع ایفای نقش در این مناطق است که جایگاه و موقعیت قدرت های بزرگ را در نظام بین المللی نشان می دهد.

خاورمیانه امروز ساز و کارهای امنیتی و تعادل منطقی برای ثبات است و محیط امنیتی این منطقه در مقایسه با سه منطقه اصلی دیگر در نظام بین الملل، پیچیده تر و مبهم تر می باشد.

نمونه های موردی از بحران های سیاسی در خاورمیانه

جنگ عراق

کشور عراق در میان کشورهای خاورمیانه یکی از بحران خیزترین کشورها محسوب می شود . جنگ اخیر عراق که در ماه می ۲۰۰۳ در این منطقه از جهان رخ داد شاهدهی بر این مدعا است.

بررسی علل لشگر کشی آمریکا به عراق نشان می دهد که دخالت نظامی آمریکا در عراق برآیندی است بغرنج از مجموعه ای از عوامل کوتاه مدت و بلند مدت. از جهان گشایی استکباری برای دست یافتن به نفت خاورمیانه تا ابزاری برای امید به استقرار دموکراسی در عراق می تواند از دلایل این حمله باشد. به هر صورت در مورد علت نظامی آمریکا به عراق نظرات متفاوتی وجود دارد که در ذیل به پاره ای از آن ها اشاره می شود.

در این جنگ کشورهای متعددی به رهبری آمریکا شرکت داشتند، پدید آمدن این جنگ دلایل مختلفی دارد که در ذیل به تعدادی از آن ها اشاره شده است:

۱- **حفظ برتری آمریکا:** با تحولات جهان در دو دهه ی گذشته، فروپاشی بلوک شرق، قدرت گرفتن بلوک های اقتصادی - سیاسی جدید، رشد ناسیونالیسم، و رشد اقتصادی جهانی، آمریکا را نگران کرده است که برتری اقتصادی و سیاسی خود را به تدریج از دست خواهد داد.

۲- **تک قطبی شدن جهان:** رفتار کشورها در رقابت های بین المللی تابعی است از ساختار قدرت جهانی، هر تغییر عمده در این ساختار، با دگرگون کردن معادله منافع هزینه

ها، موجب تغییر رفتار کشورها در سیاست خارجی و رقابت های بین المللی استراتژیک خود تغییر داده، میل و گرایش آن را برای دخالت در امور سایر کشورها افزوده، و دست آن را برای ورود به درگیری های نظامی بازتر گذاشته است.

۳- **نظم نوین جهانی** : طبق این نظریه پس از فروپاشی بلوک شرق جهان وارد دوران جدیدی شده است که طی آن آینده ی روابط بین المللی و نظم جهانی از کانال نبرد و رقابت میان دولت های قوی و یا اتحادیه های منطقه ای شکل خواهد گرفت، که به تقسیم مجدد جهان و تغییر جغرافیای سیاسی آن خواهد انجامید. از این منظر، جنگ اول خلیج فارس، جنگ افغانستان و جنگ دوم خلیج فارس ابزاری برای بازسازی روابط بین المللی است.

هدف آمریکا از جنگ عراق، بازسازی روابط بین المللی است، و اعتراض فرانسه، روسیه و آلمان به آمریکا در حقیقت اعتراض آن ها به جایگاه آتی آمریکا در این نظم و سهم اندک آنان است.

۴- **انقلاب فناوری نظامی** : این نظریه بر آن است که تحولات عظیم فناوری نظامی در سه دهه گذشته خود یکی از علل اصلی وقوع جنگ های اخیر است . بدین معنی که این تحولات با بالا بردن کارایی و دقت سلاح ها، کاهش تلفات انسانی، بالا بردن سرعت درگیری و کوتاه کردن مدت جنگ، مداخلات نظامی را آسان تر و محتمل تر کرده است . طبق این نظریه، در آینده جهان شاهد درگیری های نظامی بیشتری برای تغییر جغرافیایی سیاسی و تغییر ساختار قدرت خواهد بود. این نظریه حمله نظامی آمریکا به افغانستان و عراق را نمودهای اولیه این پدیده می دانند.

۵- جهان‌گشایی استکباری برای دست‌یابی به منابع نفت: بنابراین نظریه، مبارزه با تروریسم و بنیادگرایی اسلامی بهانه‌ای است برای توسعه طلبی استکباری آمریکا در خاورمیانه، که هدف عمده آن عبارت است از دست‌یابی و کنترل منابع نفتی خلیج فارس و دریای خزر.

۶- جنگ، ابزاری برای نوسان‌های اقتصادی: طبق این نظریه، بعد از جنگ جهانی دوم، آمریکا همواره از بودجه صنایع نظامی خود به عنوان ابزاری برای تنظیم نوسان‌های اقتصادی استفاده کرده است. بدین معنی که برای برون‌رفت از رکورد اقتصادی، بودجه نظامی را بالا برده تا با افزایش فشار تقاضا اقتصاد را از چنبره رکورد برهاند.

۷- تحولات ساختاری جامعه آمریکا: رشد اقتصادی انفورماتیک و گسترش روندهای جهانی، ساختار اقتصادی و سیاسی آمریکا را عمیقاً دگرگون کرده است. اما سرعت سریع این تحولات در دو دهه اخیر اقبال سنتی جامعه آمریکا را، که ناتوان از همراهی با این تحولات هستند، رادیکالیزه کرده و موجب پیدایش و رونق ناسیونالیسم افراطی و هژمونی طلب، و قدرت نیروهای مذهبی افراطی و نیروهای ضد حقوقی مدنی شده است. این نیروها، با حمایت مالی مدیران شرکت‌های بزرگ اقتصاد کهنه که در دهه ۹۰ به شدت در معرض تهدید تحولات اقتصادی قرار گرفتند، توانستند قدرت سیاسی را به تصرف خود در آورند.

طبق این نظریه روی‌آوری دولت آمریکا به سیاست‌های اقتصادی حمایتی، بیرون‌آمدن از پیمان کاهش آلودگی محیط زیست کیوتو، افزایش بودجه نظامی، اتخاذ سیاست‌های جنگ

طلبانه برای حل بحران های بین المللی، همه بازتاب واکنش سیاسی جامعه آمریکا به تحولات ساختاری اقتصادی - اجتماعی خود است.

و...

با توجه به نظریات فوق نمی توانیم یک دلیل را به عنوان علت حمله آمریکا به عراق نام برد بلکه به نظر می رسد مجموعه ای از دلایل عنوان شده در فوق در این حمله موثر بوده است. دولت آمریکا به اعتراف رسمی و غیر رسمی بسیاری از سردمداران کاخ سفید در بسیاری از سیاست های خود در منطقه خاورمیانه و عراق شکست خورده است و طرح های این دولت اعم از نقشه های راه، خاورمیانه بزرگ و بالاخره خاورمیانه جدید هیچ کدام نتوانست موفقیتی را در منطقه کسب کند و یا منجر به حل حتی یکی از بحران های بسیار جدی دست و پا میزند و به دنبال منجی جهت خروج از این بحران ها است.

جنگ لبنان

کشور لبنان یکی دیگر از کشورهای خاورمیانه است که همواره دچار بحران های فراوان بوده است. لبنان به علت هم مرزی با اسرائیل هیچگاه امنیتی را که باید در این کشور وجود داشته باشد تجربه نکرده است. از موارد این نا امنی و بحران می توان به جنگ اخیر که بین لبنان و اسرائیل در تاریخ ۳ آذر ماه ۱۳۸۵ شروع و به مدت ۳۳ روز طول کشید نام برد. بی تردید این جنگ و تجربه حزب الله در مدیریت آن، یکی از بزرگترین بحران های تاریخ معاصر لبنان و از پدیدهایی است که تا مدت ها موضوع پژوهش کارشناسان سیاسی خواهد بود.

به هر صورت در مورد علت حمله نظامی اسرائیل به لبنان دلایل متفاوتی وجود دارد که در ذیل به پاره ای از آنها اشاره می شود.

- ۱- خلع سلاح حزب الله لبنان و نابودی کامل این جنبش
 - ۲- پیاده نمودن نقشه راه با ایجاد خاورمیانه بزرگ، و رسیدن صهیونیست ها به آرمان های دور و دراز خود مبنی بر تسلط از نیل تا فرات
 - ۳- مشغول نمودن ذهن ها به لبنان و آماده سازی برای ویران نمودن مسجد الاقصی و ساختن هیکل سلیمان، تا با این کار به آرمان های آخر الزمانی خود نائل شوند.
 - ۴- گسترش مرزهای اسرائیل در خاورمیانه و ایجاد امنیت خاطر برای ورود یهودیان جهان به این مناطق خود، ارزیابی دقیق تری از قدرت حزب الله لبنان و یا حتی قدرت نفوذ ایران در خاورمیانه و به طور کلی، شرایط حال حاضر خاورمیانه به دست آورد).
- تهاجم اسرائیل به لبنان به بهانه اسارت دو نظامی این رژیم به دست نیروهای حزب الله انجام شد، اما هر چه مدت زمان بیشتری از این تهاجم گذشت، این واقعیت بیشتر نمایان گشت که هدف از حمله به لبنان موضوعی به مراتب عمیق تر و با ارزش تر از اسارت دو سرباز اسرائیلی است.

جنبش مقاومت اسلامی حزب الله لبنان به عنوان یکی از موانع اصلی توسعه طلبی رژیم صهیونیستی و یکی از نمادهای اندیشه ی سیاسی امام خمینی در جهان عرب، همواره مورد غضب رژیم اشغال گر قدس و آمریکا بوده است بنابراین وجود چنین جنبشی در قلب جهان

اسلام و در کنار مرزهای سرزمین های اشغالی به هیچ وجه برای آمریکا قابل تحمل نیست و مانعی جدی در راه اجرای طرح خاورمیانه بزرگ خواهد بود.

هر چند به نظر می رسد این طرح با توجه به مقاومت دلیرانه حزب الله در مقابل ارتش صهیونستی، در گام اول ناکام مانده است اما بی شک این گام، آخرین گام آنها نخواهد بود و آمریکا و رژیم صهیونستی به راحتی به از دست دادن منطقه استراتژیک خاورمیانه نیستند، باید منتظر توطئه ای جدید بود.

۵- آمایش سرزمین و پدافند غیرعامل

از فراگیر انتظار می رود، پس از مطالعه ی این فصل بتواند:

- مفهوم آمایش سرزمین و جایگاه قانونی آن را توضیح دهد.
- تاثیرات ملاحظات دفاعی - امنیتی را در برنامه های آمایشی تشریح کند.
- نقش برنامه ریزی آمایشی را در برنامه های توسعه ملی توصیف کند.
- برنامه های توسعه محلی، منطقه ای یا ... را بر مبنای رویکردهای آمایشی تحلیل نماید.

مفهوم آمایش سرزمین

برنامه ریزی سرزمین، برنامه ریزی فضایی یا آمایش سرزمین اسامی مختلف نوعی برنامه ریزی است که به سرزمین به عنوان عامل اساسی و تعیین کننده در تامین اهداف توسعه توجه می کند. اهداف آمایش سرزمین، توسعه هر منطقه به طریقی است که اجازه دهد جمعیت آن منطقه به همان خوبی که می تواند در جایی دیگر زندگی کند به زندگی بپردازد و این اهداف از طریق استفاده بهتر از ابزارهای موجود در منطقه تحقق می یابد و این هدف از طریق استفاده ی بهتر از استعدادها و ظرفیت های موجود در منطقه تحقق می یابد و مانع از جا به جایی و تحرک جمعیت می شود.

مفهوم آمایش سرزمین که در انگلیسی آن را *Planning Spatial* و در فرانسه به *Territoire Du Amanagement* و در فارسی برخی آن را برنامه ریزی فضایی نیز می

نامند عبارت است از توزیع متوازن و هم آهنگ جغرافیایی کلیه فعالیت های اقتصادی و اجتماعی و معنوی در پهنه ی سرزمین نسبت به منابع طبیعی و انسانی . منظور از آمایش سرزمین، استفاده ی درست از زمین و آب و سایر امکانات به اندازه توان آن هاست، به عبارت دیگر در مکانی کشاورزی صورت پذیرد که توان تولید فراورده های کشاورزی را داشته باشد، در زمینی خانه سازی شود که برای ساختمان مناسب باشد در مکانی مغازه و بازار ایجاد شود که تجارت در آن جا رونق داشته باشد و غیره . به طور کلی سرزمین یک منبع محدود آسیب پذیر است و استفاده از آن باید با مدیریت درست و منطقی و با در نظر گرفتن کلیه منابع انجام گیرد.

تنظیم برنامه های توسعه با نگرش صرف اقتصادی موجب ظهور نا برابری های اجتماعی، اقتصادی و منطقه ای گردیده و مانع از آن می شود که همه ی مناطق از مواهب توسعه (رشد اقتصادی) برخوردار گردند لذا جهت رفع نابرابری و برخورداری همه ی مناطق از مواهب رشد اقتصادی، رویکردهای آمایشی در برنامه ریزی های، توسعه بسط یافتند. و به عبارت رویکردهای آمایشی در برنامه ریزی، ایجاد عدالت اجتماعی از طریق توزیع فضایی دستاوردهای رشد اقتصادی را مدنظر دارند.

جایگاه قانونی آمایش سرزمین

آمایش باید در چارچوبی مجاز و قانونی شکل بگیرد. در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از اصطلاح آمایش استفاده نشده است اما در اصل چهل و هشتم تصریح شده است که «در بهره برداری از منابع طبیعی و استفاده از درآمدهای ملی در سطح استان ها و مناطق

مختلف کشور باید تبعیض در کار نباشد، به طوری که هر منطقه فراخورنیازها و استعداد رشد خود، سرمایه و امکانات لازم در دسترس داشته باشد» همچنین در اصل پنجاهم آمده است که «فعالیت های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است» به علاوه در بند ۳ اصل یک صد و هفتاد و ششم «بهره گیری از امکانات مادی و معنوی کشور برای مقابله با تهدیدهای داخلی و خارجی» به عنوان یکی از وظایف شورای عالی امنیت ملی، به ویژه با توجه به اهمیت دفاع غیر عامل در این زمینه، حائز اهمیت است؛ و این موضوع در تدوین برنامه ریزی توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مورد توجه قرار گرفته است.

الف) قانون برنامه ی اول توسعه:

در میان خط مشی های قانون برنامه ی اول توسعه، «سازمان دهی فضایی و توزیع جغرافیایی جمعیت و فعالیت ها، متناسب با مزیت های نسبی هر نقطه به استثنای مواردی که ملاحظات سیاسی و نظامی ایجاب می نماید» درج شده است و برخی راه های انجام این کار نیز بر شمرده اند.

ب) قانون برنامه ی دوم توسعه

از جمله خط مشی های اساسی قانون برنامه دوم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی «تلاش در جهت عدالت اجتماعی» قلمداد شده و یکی از راه های تحقق این امر، «اتخاذ تصمیمات سازگار جهت محرومیت زدایی و رفع عدم تعادل های منطقه ای در برنامه های آمایش سرزمین» ذکر

و بر ضرورت «استفاده از پدافند غیر عامل در مواقع لزوم و با توجه به آمایش سرزمین و شرایط منطقه ای» تاکید شده است.

ج) قانون برنامه ی سوم توسعه

در میان سیاست های کلی برنامه ی سوم توسعه که از سوی مقام معظم رهبری ابلاغ شد، بند سی ام به آمایش سرزمین به عنوان چارچوب بلند مدت در برنامه ریزی اختصاص یافته و مبتنی بر اصول ذیل اعلام شده است.

- ملاحظات امنیتی و دفاعی.
- کارآیی و بازدهی اقتصادی.
- وحدت و یک پارچگی سرزمین.
- گسترش عدالت اجتماعی و تعادل های منطقه ای.
- حفاظت محیط زیست و احیای منابع طبیعی.
- حفظ هویت اسلامی ایرانی و حراست از میراث فرهنگی
- تسهیل و تنظیم روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور
- توجه به توسعه متکی بر منابع داخلی و رفع محرومیت خصوصا در مناطق روستایی کشور.

د) قانون برنامه ی چهارم توسعه

برنامه ی چهارم توسعه، با تفضیل بسیار بیشتری به موضوع آمایش پرداخته است. در ماده ۷۲ دولت مکلف شده به منظور توزیع مناسب جمعیت و فعالیت ها در پهنه ی سرزمین با هدف استفاده کارآمد از قابلیت ها و مزیت های کشور و استفاده از مطالعات انجام شده، سند ملی آمایش سرزمین را به اجرا در آورد.

در بند ماده ۷۴ قرار دادن اسناد ملی آمایش سرزمین و کاربری ملی به عنوان مرجع اصلی هماهنگی های بین بخشی، بین منطقه ای و بخشی - منطقه ای در تصمیم گیری های اجرایی بیان شده است.

در بند ب ماده ۷۴ نیز: «به هنگام نمودن سند آمایش سرزمین، متناسب با تحولات جهانی و منطقه ای، عملی و فنی با بهره گیری از اطلاعات پایه ای و مکانی و تعامل سطوح خرد و کلان منطقه ای و بخشی، به گونه ای که برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سازگاری با سند ملی آمایش سرزمین تنظیم گردد.» مورد اشاره قرار گرفته است.

همچنین در ماده ۱۱ ضوابط ملی آمایش سرزمین اشاره شده که: «سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور موظف است زمینه ی استمرار و پویایی مطالعات آمایش با سه رویکرد «تاثیر تحولات جهانی، منطقه ای و داخلی»، «تعمیق نگرش بلند مدت و پایدار در راهبردهای توسعه ای کشور» و «تهیه طرح های ویژه از نظر موضوعی یا محدوده جغرافیایی» فراهم نموده و

سازمان دهی مطالعات آمایش سرزمین به گونه ای صورت پذیرد که برنامه ی پنجم و برنامه های بعدی میان توسعه کشور به طور کامل بر مبنای سند آمایش سرزمین تهیه شود.

آمایش سرزمین و نقش ملاحظات دفاعی - امنیتی

با توجه به ارتباط بخش دفاع با سایر بخش های توسعه ملی، اصولاً آمایش خود حداقل تحت تاثیر سه عامل قرار می گیرد:

۱- امنیت زمینه ساز استقرار فعالیت ها و سکونت گاه با توجه به مزیت های مکانی آن ها می باشد. بعضی از فعالیت ها وابستگی مکانی دارند یعنی این که نمی توان آن ها را جا به جا کرد. مثلاً منابع نفت و گاز را نمی توان از جنوب به بخش مرکزی کشور منتقل کرد؛ بنابراین در این گونه فعالیت ها پارامتر امنیت و دفاع است که ضامن حیات و سلامت آن می باشد. از این رو بخش امنیت و دفاع کشور در فرایند آمایش سرزمین، وظیفه ی تامین نیاز امنیتی آن را به عهده می گیرد.

۲- ضرورت های دفاعی و امنیتی در حاشیه ی کشور اجتناب پذیر است. یعنی ما مجبوریم برای این که ضریب امنیتی را در حاشیه ی کشور افزایش دهیم به انجام یک سری فعالیت های آمایشی مربوط به سایر بخش های توسعه ملی در آن مناطق دست بزنیم مثلاً از شرق کشور در گذشته احساس تهدید نمی کردیم ولی الام احساس تهدید می کنیم بنابراین دگرگونی فضایی آن را باید در طرح آمایش آن لحاظ کنیم. باید ساختار فضایی سکونت گاه های آن را متحول کنیم، الگوی توزیع جمعیت و فعالیت را تغییر دهیم، انرژی اجتماعی،

اقتصادی و سیاسی برون منطقه تزریق کنیم و...؛ بنابراین دولت ناگزیر است در برنامه ی آمایشی ضرورت های دفاعی و امنیتی را لحاظ نماید.

۳- مکان گزینی صنایع و تاسیسات استراتژیکی در سطح ملی است که نیاز به فضاها و مکان های امن دارند. بسیاری از تاسیسات و فعالیت ها وجود دارند که از کارکرد و حوزه نفوذ سطح ملی، منطقه ای و حتی جهانی برخوردارند. نظیر پایتخت، مقر هیأت حاکمه، سیستم های مرکزی، نفت جنوب، گاز کنگان و غیره. تامین نیاز امنیتی آن ها باید در طرح آمایش دفاعی کشور لحاظ شود.

برای این که این مدل در رابطه با آمایش سرزمین و استقرار فعالیت ها در سه سطح محلی، منطقه ای و ملی مورد توجه قرار بگیرد باید فعالیت ها را به سه دسته تقسیم بندی کرد:

۱- فعالیت هایی که از کارکرد و حوزه ی نفوذ سطح محلی برخوردارند. این فعالیت را می توان بر حسب ضرورت در مناطق حاشیه ای (Land Rim) مستقر کرد و حتی المقدور باد از استقرار صنایع و فعالیت های استراتژیک در این مناطق اجتناب نمود.

۲- فعالیت هایی که از حوزه ی نفوذ منطقه ای و بین استانی برخوردارند (نظیر برق نکا، و پالایشگاه گاز خان گیران یا کنگان). این ها را باید در قلمرو سرزمین میانی (Land Rim) قرار داد و از فرصت های عناصر طبیعی امنیت زا نیز بهره جست.

فعالیت هایی که از حوزه ی نفوذ سطح ملی یا بین المللی برخوردار بوده و از وابستگی مکانی و محیطی و اجتناب پذیر نیز برخوردار نیستند. این ها را باید در قلمرو سرزمین مرکزی (Land Rim) مکان یابی کرد.

الزامات و مقتضیات امنیت و دفاع در آمایش سرزمین ایران

دفاع نظامی به برخی نقاط در شهرها و مناطق مرزی محدود نمی‌گردد، بلکه دفاع غیر نظامی و بسیج را نیز شامل می‌شود. زیرا در شرایط کنونی، تا انقلاب پایدار است، همه ی نقاط کشور از سطح محله تا کشور بالقوه در خطر است. بدین ترتیب باید جایگاه دفاع و دفاع غیر نظامی و حضور آن در گستره ی جغرافیایی کشور دیده شود و الزامات و مقتضیات فضایی آن در قانون آمایش سرزمین مدنظر قرار گیرد و چگونگی آن را قانون خاصان تعیین کند. این امر در انقلاب اسلامی ایران سابقه دارد.

مجموع سیاست های مصوب شورای بازسازی کشور که در تاریخ ۱۳۶۷/۱۲/۲۸ به محضر رهبر کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) تقدیم و حسب موافقت معظم له مصوبات مزبور برای برنامه ریزی و اجرا توسط رئیس محترم جمهوری وقت (رهبر کنونی انقلاب) به دولت ابلاغ گردید، حاوی بسیاری از سیاست ها و اولویت هایی است که در قانون آمایش سرزمین آتی هم جایگاه ویژه ای خواهد داشت، چند نکته (در بند الف سیاست ها) «سیاست ها و اولویت های بازسازی مناطق جنگ زده به قرار زیر از نظر دفاع نظامی و غیر نظامی آماده است:

- ۱- تامین مصالح مورد نیاز برای مناطق جنگی و با هماهنگی بخش های مختلف؛
- ۲- پیش بینی تدابیر ایمنی برای نقاط جمعیتی مخصوصا در مورد شهرها و بخش های مرزی در مقابل هر نوع حمله احتمالی؛

۳- ایمن سازی و رعایت اصول مربوط به پدافند غیر عامل در بازسازی صنایع و نقاط استراتژیک و تاسیسات مهم.

در آمایش سرزمین از بعد دفاع توجه به نکات زیر لازم و ضروری است؛
مساله ی دفاع از کشور پهناور ایران به عنوان یک وجود زنده و بیدار با توجه به وجود همسایگان گوناگون، مرزهای خشکی و دریایی طولانی و متنوع، حضور نیروهای خارجی در منطقه و تنوعات منطقه ای در کشور ۲- تراکم زیاد جمعیت کشور در تهران و چند شهر بزرگ، استقرار بیش از ۷۰٪ صنایع کشور در استان تهران، اصفهان و آذربایجان. ۳- ضرورت حمایت از مردم هنگام خطر وقوع تهدیدات نظامی ۴- وجود تاسیسات عظیم دفاعی کشور و نقش ارزشمند اقتصادی فعالیت ها و صنایع نظامی در بهبود وضعیت مناطق توسعه نیافته - مثلا مناطق مرزی. ۵- مشارکت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در کارهای امدادی، آموزشی و تولید و جهاد سازندگی در زمان صلح و به طور کلی لزوم حفظ دستاوردهای مادی انقلاب ضروری می سازد.

مروری بر برنامه ریزی فضایی و آمایش

تجارب برنامه ریزی و اجرای برنامه های توسعه ملی در دوران قبل از انقلاب اسلامی و پس از آن نشان می دهد که کم توجهی و عدم نگرش به بعد فضایی و نتایج مکانی تصمیم گیری ها موجب تشدید عدم تعدل منطقه ای گشته و نابرابری های اجتماعی و اقتصادی را در سطح مناطق به شدت دامن زده است: این مساله باعث شده است تا همه ی جوامع و مناطق کشور

توانند متناسب با قابلیت های توسعه و مزیت های نسبی خود از مواهب توسعه ملی برخوردار شوند.

برنامه ریزی آمایشی در سطح ملی

بعد منطقه ای برنامه های ملی و ابعاد فضایی سیاست های توسعه ی اقتصادی - اجتماعی همواره از مقولات مورد توجه مراجع برنامه ریزی کشور بوده است. به طور کلی مطالعات انجام شده تجربه های آمایش سرزمین در تاریخ برنامه ریزی کشور را می توان به چهار دوره عمده به شرح ذیل دسته بندی کرد.

الف) قبل از انقلاب

- ۱۳۲۷ به بعد- آمایش سرزمین تا پایان دهه ۴۰ در قالب اجرای برنامه های عمرانی کشور.

- ۱۳۵۱ - تجربه اول تهیه مطالعات استراتژی دراز مدت آمایش سرزمین.

ب) بعد از انقلاب

- ۱۳۶۲- آغاز مطالعات طرح پایه آمایش سرزمین اسلامی ایران (تجربه دوم)

- ۱۳۷۷- آغاز مطالعات طرح پایه آمایش سرزمین (تجربه سوم)